Oskar Lange

Sosyalizmin yeni meseleleri

SOL
YAYINLARI

SOSYALİZMİN YENİ MESELELERİ

OSKAR LANGE

SOL YAYINLARI BİR

SOSYALİZMİN YENİ MESELELERİ

OSKAR LANGE

ÇEVİREN
A. BİLGİ

Oskar Lange'nin editörlüğünde hazırlanan **Problems of Political Economy of Socialisme** adlı kitapta yayınlanan **Oskar Lange**'nin makalelerini **A. Bilgi** dilimize çevirmiş ve **Sol Yayınları** tarafından **Sosyalizmin Yeni Meseleleri** adı ile Kasım 1965 tarihinde **Ankara**'da **Başnur Matbaası**'nda dizdirilip, bastırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

6 **Oskar Lange**
7 Sosyalist Ekonomi Politik
28 Sosyalist Ekonomide Plânlamanın Rolü
50 Sosyalist Kuruluşta Ana Meseleler
86 Ekonomik Araştırmada İdeoloji ve Eğilimler

OSKAR LANGE

Oskar Ryzard Lange, 1904 yılında doğdu. **Rockefeller Bursu**ndan Amerika Birleşik Devletlerine ve İngiltere'ye gittiği evrede, sosyalist ekonomi teorisi üzerine yazdığı iki denemesiyle uluslararası bir üne ulaştı.

1938 de Amerika Birleşik Devletleri in daveti kabul ederek California Üniversitesine giden **Oskar Lange,** İkinci Dünya Savaşı süresince Amerika'da kalmış ve Columbia ve Stanford Üniversitelerinde ders vermiştir. 1956 da **Hindistan'ın Beş Yıllık Kalkınma Plânı denetmenliğini,** 1957 1959 yılları arasında **Birleşmiş Milletler Ekonomi Komisyonu Başkanlığını** yapmıştır.

Prof. Oskar Lange, Polonya Başbakan Yardımcısı ve **İktisadi Plânlama Şefi** iken 1965 yılında Londra'da ölmüştür.

Prof. Oskar Lange, çağımızın önde gelen ekonomi politik bilim adamlarındandır. Geniş bilimsel çalışmalarının yanında, sosyalist ekonominin aldığı yeni biçimlere, sosyalist demokrasinin gelişimine, plânların yapılmasına ve uygulanmasına sürekli katkılarda bulunmuştur.

BİR

SOSYALİST EKONOMİ POLİTİK

BİLİMSEL sosyalizmin kurucuları Marks ve Engels bütün çabalarını kapitalist ekonominin analizine vermişlerdir. Sosyalist ekonomi üzerine sadece bir kaç oldukca genel görüş öne sürmüşlerdir. Bilimselden çok ütopik düşmek korkusuyla prensip olarak meselenin ayrımlarına girmek istememişlerdir. Bebel ve Kautsky'nin sosyalist bir toplumun görünüşünü çizmek için bazı çabaları varsa da, ondokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyıl başlarının büyük sosyalist hareketi bütün bilimsel çalışmalarını kapitalizmin analizine yöneltmiştir.

Birinci Dünya Savaşından sonra durum değişmiştir. Ekim Devriminin etkisiyle sosyalist bir toplumun ku-

ruluşu sorunu pratik bir mesele halini almıştır. Orta Avrupa ile Almanya ve Avusturya'daki devrimler kapitalizmden sosyalizme geçiş sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, bu devrede sosyalizmin meselelerini işliyen bazı eserler görülmektedir. Sovyetler Birliğinde önce Lenin sosyalist bir ekonominin meseleleriyle ilgilenmiş, bu meseleleri ayrıca Buharin, Probrazenski, Strumlin yazılarında ele almışlardır. Sosyal demokratik hareket aynı zamanda Otto Bauer, Kautsky ve başkalarının eserlerinin yazılmasına sebep olmuş ve sosyalist bir ekonominin kurulamıyacağını göstermek amacıyla Marksist olmıyan bir edebiyat da ortaya çıkmıştır. Max Weber, von Mises ve diğerleri sosyalist tarafın cevap verme gereğini duydukları bazı savlar öne sürmüşlerdir. Bu konuda ben kendim yazılar yazdığım gibi, İngiltere'de Abba Lerner, H. D. Dickinson ve Maurice Dobb tartışmaya katılmışlardır.

Bu arada Sovyetler Birliğinde sosyalizm yaşıyan ve görevini yerine getiren bir sistem halini almıştır. Yeni deneyler kazandırmakla beraber o sıralarda Ostrovitiyanof'un yazılarındaki gibi sadece bir kaç teorik genelleme öne sürülmüştür. Sovyet ekonomisinin denemelerinden çıkan ilk önemli teorik genelleme Stalin'in, **S. S. C. B. nde Sosyalizmin Ekonomik Meseleleri** üzerine yazdığı meşhur kitapta, daha sonra da Sovyet Bilimler Akademisinin yayımladığı Ekonomi Politik ders kitabında ortaya atılmıştır. Bu sırada önce Yugoslavya, ardından Çin, Polonya ve öteki halk cumhuriyetlerinde sosyalist denemeler birikmektedir. Bütün bunlardan, sosyalist ekonomi prensiplerinin sentetik ve teorik bir

sentezinin yapılması için zamanın yavaş yavaş olgunlaştığı sonucu çıkartılabilir.

Şüphesiz böyle bir sentez, hazırlayıcı ve geçici bir özellik taşır. Bu nedenle burada söyliyeceklerim sadece benim kişisel görüşlerimi temsil eder. Konu durmadan tartışıldığı halde Polonyalı ekonomistler arasında bile pek çok görüş ayrılıkları vardır. Meselenin daha gelişme döneminde bulunduğu göz önüne alınırsa bu da tabiidir. Burada söyliyeceklerim şu andaki görüşlerimdir. Bu görüşler incelemelerimin derinleşmesiyle ya da sosyalist bir ekonominin yaşanan deneylerindeki gelişmelerle değişebilir.

SOSYALİST ekonomi politiğin bilimsel olarak incelenmesinde temel, sosyalist bir toplumda objektif ekonomik kanunların bulunduğu varsayımıdır. Konuma, sosyalist toplumun önce tarihi materyalizm teorisinde formüle edilen sosyalist gelişmenin genel kanunlarına, sonra da özel ekonomik kanunlara tâbi olduğunu belirtmekle gireceğim.

Sosyal gelişmenin genel kanunlarıyla ilgili olarak, sosyalist toplumların tarihi materyalizmin kanunlarına tabi olmadığı zaman zaman iddia edilmiştir. Örneğin, Polonya'da büyük Marksist sosyolog Krzywicki bu kanunların sosyalist toplumlara uygulanamıyacağı görüşünü benimsemiş ve savunmuştur. Bu açıktan açığa inkârın yanında bir de gizliden gizliye bir inkâr şekli vardır. Bu, sosyalist toplumun çelişmelerin işlemesiyle geliştiğinin inkârıyla yapılmaktadır. Bütün toplumsal çelişmelerin, insan hayatındaki bütün çe-

lişmelerin sosyalist bir toplumda otomatik olarak yokolduğu farzedilmiştir.

Bu görüş Marksist teori ile tamamen uyuşmazlık halindedir ve bilimsel marksist bir anlayıştan çok Hıristiyanlığın öte dünya ile ilgili iddialarını dile getirmektedir. Sosyalizm, Hıristiyanlığın Tanrının Krallığı idealinin gerçekleştirilmesi değil, insan toplumunun gelişmesinde yeni bir aşamadır. Bu aşama, Marksist analiz metodlarıyla incelenebilir ve incelenmelidir de. Sosyalist toplumun da çelişmeler yoluyla geliştiği gerçeği üzerine ısrarla durması Mao Çe-Tung'un büyük hizmetlerinden biridir.

Tarihi materyalizm teorisine göre toplumsal gelişmeyi harekete getiren kuvvet olan ana çelişmeler ikidir İlki, üretici kuvvetlerin gelişmesi ile üretim ilişkilerinin kısıtlayıcı özelliği arasındaki çelişme; ikincisi, toplumun ekonomik temeli denilen üretim tarzı ile ekonominin, politik örgütlenmenin, moral ve psikolojik tutumların, tutucu törelerin, v.b. örgütlenme ve yönetimi arasındaki çelişmedir. Bu ana çelişmeler sosyalist toplumun gelişmesi sırasında da ortaya çıkar. Bununla beraber sosyalist bir toplum ile sınıf hakimiyetine dayanan bir toplum arasındaki esas fark şudur Sınıf hakimiyetine dayanan toplumlarda bu çelişmeler - özellikle üretici kuvvetlerin gelişmesi ile üretim ilişkilerinin sınırlandırıcı özelliği - sınıf çıkarıyla sıkı sıkıya bağlıdır ve sınıf mücadelesi halini alır. Oysa sosyalist toplumda bu olamaz. Bu nedenle sosyalizm altında bu çelişmelerden genellikle, çatışma yaratmıyan özelliğini belirterek bahsederiz.

Fakat bu, toplumlarda sosyal çatışmaların ortaya çıkmıyacağı anlamına gelmez; çünkü sosyal sınıflara ilâveten bir de sosyal katlar vardır. Sosyal sınıflar ile sosyal katlar arasındaki fark şudur : Sosyal sınıflar üretim ilişkilerine dayandığı halde sosyal katın ekonomik yapısı toplumun üst yapısının belirli biçimine dayanır. Örneğin, kapitalist bir toplumda kapitalistler bir sınıftır, oysa bankerler, tüccarlar, avukatlar, rahipler, ileri gelen devlet memurları bir sosyal kat teşkil ederler. Bunların ekonomik temelleri üretim ilişkilerinde değil, üst yapının örgütlenmesindedir. Gelir kaynakları yönünden «sınıflar», geliri; ücret, artı değer gibi gelirin primer dağılımı sürecinden; «sosyal tabakalar» ise sekonder dağılımdan alırlar. Yani, ileri gelen devlet memurları gelirlerini vergilerden, rahipler sadakalardan, bağışlardan, tüccarlar ve bankerler üretici olmıyan (fakat kapitalist toplumda gerekli görülen) faaliyetlerinin karşılığını vermede kullanılan artı değerin bir kısmından alırlar.

Bu nedenle bütün toplumlarda sosyal katlar vardır. Bundan şu sonuca varılır ki, ekonomik temelin gerekleri ile eskimiş üst yapılar (millî ekonominin yönetme usulleri, politik üst yapılar gibi) arasında sosyalist toplumun gelişmesinde çelişmeler doğabildiği gibi bazı sosyal tabakaların çıkarlarının bozulmasından doğan direnmeler gelişmeyi güçleştirebilir. Bunlar sosyal sınıflar olmadığı için bu direnmeler sınıf mücadelesi değildir. Bu engellerin yenilmesi, sosyal bir devrim demek olan üretim ilişkilerinin temelden değiştirilmesini gerektirmezse de, üst yapının ekono-

mik temelinin yeni gereklere uygun hale getirilmesi döneminde üst yapıda her türlü uyuşmazlıklara yol açabilirler.

Sosyalist bir toplumda tarihî materyalizm kanunlarının işlemesi üzerine şimdilik bunlar söylenebilir. Komünizme geçişte sosyal tabakada neler olabilir konusu üzerinde fazla durmıyacağım. Elimizde henüz deneyden gelen gerçek bilgiler bulunmadığı için bilimsel metodu elden bırakmaksızın bu aşama üzerine şimdilik bir şey söylenemez.

İKİNCİ mesele sosyalist bir toplumda ekonomik kanunların işlemesiyle ilgilidir. Bazı Marksist ekonomistler sosyalist bir toplumda ekonomik kanunların işlemediği ve kapitalizmin sona ermesiyle ekonomi politiğin artık görevini yitirdiği görüşünü öne sürerler. Bu görüşün en seçkin taraflısı, «Proleter devriminin, ekonomi politiğin bilim olarak son perdesini kapattığı», meşhur sözünü söyliyen Rosa Luxemburg'dur. Özellikle Sovyetler Birliğinin ilk yıllarında aynı görüşü benimsiyen diğerleri belki de Rosa Luxemburg'un etkisi altındaydılar. Buharin ile okulu, öz olarak aynı görüşü benimsiyorlardı; ekonomi politik kapitalizmin bir bilimiydi ve kapitalist sistemle birlikte sonu gelmişti. Bu teori yalnız Marks, Engels ve Lenin'in görüşlerine zıt düşmekle kalmıyor. Daha önemlisi, mevcut sosyalist ekonomilerin verileri, ekonomik kanunların bu toplumlarda da işlediğini göstermektedir.

Bir dönemde Sovyetler Birliğinde bu görüş açık ve seçik olarak ortaya konulmamakla birlikte sonradan

Sovyet ekonomistlerinin «isteme bağlı iradî» (Voluntarism) adını taktıkları bir eğilim vardı. Bu akım sosyalist bir toplumda ekonomik kanunların işlemediğini öne sürüyor ve sosyalist bir devlette ekonomi politikasını elinde bulunduranların istediklerini yapabilecekleri varsayımını kabul ediyorlardı. Bundan olacak ki, Stalin son kitabı **S.S.C.B. nde Sosyalizmin Ekomik Meselelerinde** objektif ekonomik kanunların varlığı üzerinde ısrarla duruyor, bu kanunların ihmal edilmemesi gereğini belirtiyordu.

Sosyalist bir toplumda ekonomik kanunların işlemesindeki başlıca fark, bu kanunlar orada kendi başlarına işlemezler. Örgütlenmiş toplum bunların işlemesini tayin eden koşulları bilinçli ve bir erege uygun olarak şekillendirir. Tabiat kanunlarını modern teknolojinin kullanması ve bunların isteğine uygun şekilde işlemesini sağlaması gibi ekonomik kanunların da insan isteğine uygun bir şekilde işlemesi sağlanır. Toplumun, kanunların işleyişini kontrol etme gücünden söz açarken Engels bunu demek istiyordu. Bu ünlü fikrini Engels, «ihtiyaç ülkesinden, özgürlük ülkesine sıçramak,» şeklinde ifade ediyordu.

SOSYALİST bir toplumda işliyen ekonomik kanunlarla ilgili olarak, sosyalist üretim tarzı ile ilişkileri yönünden dört tip kanun birbirlerinden ayırt edilebilir.

Önce her sosyal ekonomik sistemde işlemesi bakımından genel diyebileceğimiz kanunlar vardır. Bunlar üretim ve tekrar üretim kanunlarıdır. İş sürecinin

örgütlenmesi, iş bölümü ve işbirliği, üretim araçları halinde ortaya çıkan dolaylı işin rolü ile üretim sürecinde dolaysız (canlı) iş gibi konuların ana çizgileriyle ilgili kanunlardır. Bir de, üretim sürecinde eskiyen üretim araçlarının yenilenmesi; üretimin, tüketim ve birikme arasında taksimi; ekonomik faaliyetin çeşitli branşlarındaki tekrar üretim sürecindeki denge ile ilgili kanunlar vardır. Bütün bu kanunlar, sosyalist, kapitalist, feodal her türlü toplumdaki üretim tarzına uygulanırlar. Bu kanunlar her toplumda maddî nesneler arasında belli bir teknik denge kurarlar. Örneğin bunlar, bütün net üretimin tüketilmesiyle birikme olmıyacağını; eskiyen üretim araçları yenilenmeden üretime devam edilemiyeceğini; belli bir miktar çelik üretilmek isteniliyorsa, bu amaç için belli bir miktar kömüre ihtiyaç bulunduğunu gösterirler. Üretici sürecin işlemesiyle ilgili olmaları bakımından, hangi sosyal sistemde olursa olsun her ekonomi tipinde maddî nesneler arasında böyle bir denge sağlanması gerekir.

İkinci tip kanunlar, sosyalist üretim tarzına özgü, yani sosyalist üretim ilişkilerinin tayin ettiği kanunlardır. Üretim araçlarına sahip olma şekli üretim araçlarının hangi amaçlarla kullanılacağını tayin ettiği için, üretim ilişkisi insanın ekonomik faaliyetlerini idare eden teşvik edici kuvvetleri tesbit eder. Örneğin, kapitalizm altında mülkiyet, sahip olanların kârları için, sosyalizm altında toplumun ihtiyaçlarının karşılanması içindir. Her ekonomik sistemde bulunan temel bir kanundan söz açarken Stalin'in kullandığı terimler oldukça faydalı ise de bu konuda en önemli

düşünceleri Marks öne sürmüştür. Marks diyor ki, bir sosyal sistemi incelerken sistemin bütününü örgütliyen ekonomik kanunu bulmamız gerekir. Bu kanun da daima mevcut üretim ilişkilerine bağlıdır. Kapitalizm altında bu kanun, üretimin özel kâr için, sosyalizm altında üretimin insan ihtiyaçlarını karşılamak için olduğunu tesbit eder. Böylece herşeyden önce, üretim araçlarının kullanılma amaçlarını tayin eden her üretim tarzının bir «temel kanunu» vardır.

Üretim araçlarının kullanılma ve bütün üretimin örgütlenme amacına ek olarak üretim ilişkileri aynı zamanda insan faaliyetlerinin karşılıklı sosyal ilişkilerinin biçimini de tayin eder. Yani karşılıklı insan ilişkileri; rekabet, tekelcilik ya da plânlı ekonomi biçimini alır. Bu hem de üretim tarzının bir sonucudur. Burada sosyalist üretim ilişkileri bazı özgül (specific) ekonomi kanunları meydana getirir.

Böylece, üretim araçlarının toplumun malı olması demek olan sosyalist üretim ilişkilerinin iki sonucu ortaya çıkar. Bunlardan birincisi, üretim ile bütün ekonomik faaliyetlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için yürütülmesi; ikincisi, ekonomik faaliyetlerde toplumsal ilişkilerin şeklinin plânlı olmasıdır. Plânlı sözü ile ekonomik faaliyetlerin şuurlu ve önceden tesbit edilen bir örgütlenmeyle yürütülmesini kasdediyorum. Burada plânlama metodlarına girmiyeceğim, yalnız üretim araçlarının toplumun malı olması gerçeği, bütün üretici ekonomik sürecin bilinçli ve amaçlı olarak sosyalist bir toplum tarafından güdüldüğü sonucunu taşır ve bu anlamda plânlıdır. Bu nedenle de böyle bir

toplumda ekonomik kanunlar kendi başlarına bırakılmamıştır, işlemeleri bilinçli olarak toplumca yöneltilir.

Her ekonomik sistemde işliyen bu genel ekonomik kanunlarla belli bir üretim tarzına özgü kanunlar yanında bir de ara kanunlar vardır. Bunlar genel olmayıp birden fazla üretim tarzlarına özgüdür. Bu ara kanunlar birkaç üretim tarzında işlerler ve bu üretim tarzlarının bazı ortak çizgilerini ifade ederler. Meta üretimi sonucu çıkan değer kanunu gibi kanunlar bu tiptendir. Meta üretimi, uygulamada paranın mübadelesini gerektireceğinden para tedavülünün belli başlı kanunları da bunlardandır.

Kapitalist öncesi toplumlarda da meta üretimi daha sınırlı bir alanda olmakla beraber yapılmış ve bunun sonucu değer kanunlarıyla para tedavülü bu toplumlarda da işlemiştir. Kapitalizm altında bütün üretim, meta üretimi şeklini almış ve değer kanunlarıyla paranın tedavülü kanunlarına tabi olmuştur. Sosyalist bir ekonomide, üretim meta üretimi olmakta devam ettiği için değer kanunu işlemiye devam eder. Sosyalist bir ekonomide üretimin meta üretimi olmasının (ve bunun sonucu değer kanununa uymasının) nedenleri, sosyalist bir toplumda üretimin birden fazla ellerde bulunmasıdır. Bu, üretimin birden fazla ellerde olması sosyalist bir toplumun iki özelliğinin sonucudur. Önce, üretim araçlarının sosyal mülkiyetinin çeşitli biçimlerde olması, bu araçların tek bir sahibi değil bir çok sahibi olması sonucunu doğurur. İkincisi, sosyalist bir toplumda üretimin dağılış metodu, sosyalist bir üretim süreciyle yapılan üretimin doğrudan doğruya tüketici-

lerin özel mülkiyetine geçmesini sağlar.

Üretim araçlarının sosyal mülkiyetinin çeşitli olmasının nedeni tarihîdir. Bildiğiniz gibi bu günkü sosyalist memleketlerde üretim araçları ya bütün milletin ya da kooperatiflerin, belediyelerin, çeşitli kurum ve kuruluşların (örneğin sendikaların) malıdır. Yani, sosyalist mülkiyet altında çeşitli tipde mülk vardır. Bu çeşitli tipler kapitalizmden sosyalizme geçiş sırasındaki tarihî şartların sonucudur. Memleketten memleket'e değişen bazı farklar vardır. Ondokuzuncu yüzyıl ile yirminci yüzyılın başında birçok sosyalistler uzun vadede (milli sosyalist devletler tek bir dünya sosyalist federasyonu halinde birleşince) sosyalist mülkiyetin (yani, millî mülkiyetin) milletlerarası bir sosyalist mülkiyet halini alacağını düşünmüşlerdir. Kapitalizmden sosyalizme geçişin sadece (o sırada büyük sermaye birikimine sahip) kapitalist sınıfın mallarının kamulaştırılması ile olabileceği, böylece sosyal devrimin basit ve kolay bir iş olduğu sanılmıştır.

Tarih kapitalist sistemdeki buhranın beklenilenden de önce yer aldığını göstermiştir.. Yani, bu buhran, kapitalizm özellikle küçük meta üretimi gibi kapitalist olmıyan üretim şekillerini yok edemeden başlamışdır. Emperyalizmin ilerlemesi sebebiyle kapitalizm önce az gelişmiş ülkelerde yıkılmıştır. Emperyalizmin, geleneksel doğrultuda gelişmesine engel olduğu memleketlerde sosyalizm daha önce başlamıştır. Böylece kapitalist sınıfın mallarının kamulaştırılmasından başka (bu bir nev'i sosyalist mülkiyete, milli mülkiyete varacaktır) sosyalist mülkiyetin küçük meta üretimi

esasına göre teşkilâtlandırılması gereklidir. Bu sosyalist mülkiyetin, kooperatif şeklinin en büyük özelliğidir.

Bazı memleketlerde emekçiler devlet yönetimini kazanmadan önce şehir ve mahallî yönetimin idaresini ellerine geçirebilmektedirler. Bu, üretim araçlarının sosyal mülkiyetinin şehir ölçüsünde gerçekleştirilmesine yol açmaktadır.

Bu örnekler bütün ihtimalleri karşılamaktan uzak ise de kapitalist sistemin yıkılması ile sosyalist bir toplumun kurulmasının içinde geçtiği belli tarihî koşulların üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti biçimini tayin ettiğini göstermeye yeter. Bu gerçek ile, sosyalizm altındaki dağıtımın sosyalist üretim mamullerini doğruca tüketicilerin özel mülkiyetine vermesi keyfiyeti üretimin meta üretimi cinsinden olmasına sebep olmaktadır Bu nedenle de değer kanunu işlemektedir.

Burada ikinci koşulun tek başına yeter olduğunu ilâve etmeliyim. Hatta üretim araçlarının sosyalist mülkiyetinin tek bir şekli olsa, diyelim ki bu da milli mülkiyet olsa, değil mi ki dağıtım, mamulleri, tüketicilerin kişisel mülkiyetine veriyor; bu bile sosyalist üretime meta üretimi özelliği vermeğe ve değer kanununu işletmiye yeter. Kaldı ki üretim araçlarının sosyalist mülkiyet tiplerinin çokluğu da ayrı bir nedendir.

Mamuller, meta halini alarak sahip değiştirirken kıymet kanununun işlemesine tâbi oluyorlar. Bu, gördüğümüz gibi sosyalist bir ekonomi altında olur. Burada, ekonominin millileştirilmiş sektörlerinin üniteleri arasında «mübadele» edilen mamulleri nasıl mütalaa

etmeliyiz? sorusu sorulabilir. Eğer bunlar kooperatifler arasında mübadele edilmişse bir sahipden diğerine geçmiştir. Ama üretim araçları milli sektörün bir biriminden ötekine geçmişse sahip değiştirmemiş demektir. Bu gibi mamullere ben «sözde metalar» (quasi-commadities) diyeceğim. Kıymet kanunu burada atıf yoluyla (by means of imputation) işler. Nihaî mamuller tüketiciye, kooperatife, şehir idaresine ya da başkasına satıldığı için bunlar metadır. Atıf yoluyla bu, nihaî metaları üretmek için kullanılan üretim araçlarına bir çeşit meta karakteri verir. Nihaî malların değerleri, hesap sırasında geriye doğru, bunları üretmek için kullanılan üretim araçlarına aksettirilir.

İşte sosyalist bir toplumda kıymet kanunu böyle işler. Yalnız bu, sadece sosyalist üretim tarzına özgü değildir. Bu kanun kapitalist üretim tarzında işlediği gibi sınırlı bir şekilde kapitalizm öncesi toplumlarda da işler. Birkaç üretim tarzının belli bir ortak özelliğini ifade eder.

Sosyalist bir ekonomide dördüncü bir tip ekonomik kanun daha vardır. Bu kanun sosyalist üretim tarzı ile ilgili olmayıp sosyalist ekonomi yönetiminin üst yapısının özel tipinden doğar. Bu nedenle de, bu kanunlar örgütlenme ve yönetmedeki üst yapının değişmesiyle değişirler. Kapitalist ekonomide de, bütünüyle kapitalizme özgü olmayıp, özel örgütleme ve yönetme üst yapısına ilişkin kanunlar vardır. Örneğin, kapitalizme değil, meta üretimine özgü genel para tedavülü kanunları vardır. Fakat altın standardı ya da kâğıt paranın bulunduğu yerde para sisteminin özel tipi-

ne mahsus kanunlar işler. Para tedavülü alanında buna benzer başka bir kanun da her iki tip madeni paranın aynı kanunî değeri olduğu zaman işliyen Gresham Kanunudur.

SOSYALİST bir ekonominin yönetim metodları yalnız tarihî bakımdan değişmez, memleketten memlekete de değişiklik gösterir ve kendilerine özgü ekonomik kanunları meydana getirirler. Muayyen teşvikleri ve hareket fırsatlarını birlikte getirdikleri için bunlar özel ekonomik kanunlar yaratırlar.

Burada gözden geçirilmesi gerekli iki nokta vardır. Bir yanda değer kanunu diğer yanda malların idarî tahsisinin nisbî şumulü. Sosyalist bir toplumda değer kanunu işler, fakat sosyalist ekonomi yönetiminin belli biçimlerinde çeşitli idarî tahsislerin de kullanılması mümkündür. (Kapitalizm altında da bazen olabilen bir şeydir bu). Şüphesiz, idarî tahsisler ile değer kanununun nisbî işleyişi ve karşılıklı etkileri, ekonomik kanunlara benziyen kendi ekonomik sonuçları ile düzenlilikleri yaratacaktır. Bu sonuçlar ile düzenliliklere çeşitli tip «karaborsalar» örnek diye gösterilebilir.

Öteki nokta emeğin karşılığının çeşitli şekillerde verilmesinin sonuçlarıyla ilgilidir. Emek nasıl ödenmektedir? İşçiler teşebbüsün kârını ne derecede ve nasıl paylaşmaktadır? Bu ve buna benzer konuları kapsar. Bu uygulamalar oldukça muntazam (ve ekonomik kanunlara benzer) bazı ekonomik sonuçları doğuracaktır. Bizim Polonya denememizden size bir örnek vermek isterim. İşletmedeki yönetici personel ile işçi-

lere ödenecek primlerin, plânlı uygulama hedeflerini aşma derecesine tabi tutulması ekonomik kanun intizamında iki sonucun ortaya çıkmasına sebep oldu Önce, plân hedefleri çok düşük tutuluyordu. Böylece aşılması kolay bir plân yapma eğilimi yerleşiyordu. Sonra, plân hedefleri pek az aşılıyordu. Böylece hedefler gelecek yıllarda pek fazla yükseltilmiş olmıyacaktı. Bu nedenlerle biz Polonya'da prim ödenmesi ile plân hedeflerinin aşılması arasındaki ilgiyi kaldırdık. Aynı şey şimdi Çekoslovakya'da da teklif olunuyor. Tabir caizse biz bu tip ekonomik kanunu ortadan kaldırmak niyetindeyiz. Bunun yerine primler, bir önceki yıla göre işletmeden alınan sonuçlar esas alınarak tesbit edilecektir.

Bu konu bizi, sosyalist bir ekonomide fırsatlar ve teşvikler sorununa getiriyor. Üretim araçlarının sosyal mülkiyeti, ekonomik gelişme için yeni fırsatlar yaratılması isteğini içinde taşıyor. Özel mülkiyet, üretim araçlarının toplumsal çıkar için rasyonel olarak kullanılmasına artık engel olmuyor. Üretim araçlarının sosyal mülkiyeti ekonomik plânlamayı mümkün hâle getiriyor. Birikme hızının, milli ekonominin gelişme yönünü tayin eden ana yatırımların, milli gelirin bölüşümü, ve nihayet millî ekonominin muhtelif kollarının koordinasyonu ile dengeli bir ekonomik kalkınma için üretimin plânlaması yapılabilir.

Bu fırsatlar gene de sadece fırsattır ve üretim araçlarının rasyonel kullanılması ile dengeli bir ekonomik kalkınmaya engel olabilecek (kapitalist sisteme has) engellerin ortadan kaldırılmasından doğarlar.

Bunlar bu amaçlara otomatik olarak varılmasını garanti etmezler. Bu amaca ulaşmak için sosyalist ekonominin örgütlenme ve yönetim metodlarında gerekli teşvikler yer almalıdır. Bu teşvikler kısmen sosyalist üretim ilişkilerinden doğduğu gibi kısmen de ekonominin örgütsel ve idarî üst yapısına da bağlıdır.

Sosyalist üretim ilişkilerinden doğan teşviklerle ilgili olarak, üretim ve diğer ekonomik faaliyetlerin sosyalist teşebbüsler biçiminde organize edildiği, yani bunların bazı özel sosyal görevleri yerine getirmek üzere kuruldukları hatırdan çıkartılmamalıdır. Bu görevleri hakkıyla yerine getirebilmek için sosyalist teşebbüslere katılan kişiler teşebbüsün görevinin yeterli olarak yerine getirilmesi konusuna gerek ekonomik, gerekse manevi yönden ilgi duymalıdırlar. Bu nedenle teşvikler, teşebbüste çalışan insanların bireysel ve ortak menfaatleri, teşebbüsün sosyal görevi ile aynı olacak şekilde düzenlenmelidir.

Bunun sağlanması için sosyalist bir teşebbüs şu iki koşulu yerine getirmelidir Genel sosyal menfaatin emanet edildiği bir teşebbüs gibi hareket etmeli ve kendi kendini yöneten bir kuruluş olmalıdır. Millî ve grup mülkiyeti (kooperatifler gibi) olmak üzere üretim araçlarının sosyalist mülkiyetinin iki tip olması bunlara tekabül eden sosyalist teşebbüslerin hukukî statülerinin farklı olmasına sebep olur. Kooperatifler ile diğer grup biçimindeki teşebbüsler de, grup üretim araçlarına sahiptir ve kendisini bağımsız olarak idare eder. Mülkiyeti millî olan teşebbüsler de, mülkiyeti millete ait üretim araçlarını bir yedi emin (trustee) ola-

rak kullanır. Mamafih her iki halde de sosyalist teşebbüs toplumun genel yararına çalışan bir yedi emindir. Bu aynı zamanda sosyalist bir toplumda genel toplumsal yarar için çalışması gereken ve grup mülkiyetine dayanan kooperatifler ve diğer teşebbüsler için doğrudur. Kooperatifler ile diğer grup biçimindeki sosyalist mülkiyetin varlıklarının gerekçesi bunların bazı alanlarda teşebbüsde çalışanların teşvik edilmelerini genel toplumsal menfaat yönünden daha iyi sağlamalarıdır. Mülkiyeti milletin olan teşebbüslerde aksine yönetime işçilerin yeterli şekilde katılması gerekir, yoksa ekonomik ve manevi teşvikler işlemez olur, teşebbüs bürokratik hale gelir ve ya sosyal görevini yerine getirmez ya da yetersiz olarak yerine getirir.

Böylece sosyalist teşebbüsler, toplumsal yararın güvenilir kişileri olarak hareket eden işçilerin yönetime bizzat katıldıkları kuruluşlar olmalıdır. İki ekstrem üç teşebbüsün sosyalist özelliğini tehlikeye düşürebilir. Bunlardan biri kamu yararına hareket eden bir ortak yönetimin yokluğu. Bu durumda üretim araçlarının mülkiyeti, hukukî karakteri ne olursa olsun, sosyalist mülkiyet olmaktan çıkar ve topluma olan sorumluluktan yoksun bir grup mülkiyeti halini alır. Bu ekstreme ben «anarşişt sendikalist» dejenerasyon ismini vereceğim.

«Brokratik dejenerasyon» diyeceğim diğer ekstreme, teşebbüste işçinin yeterli şekilde yönetime katılmadığı zamanlarda rastlanır. Bu durumda üretim araçlarının sosyalist mülkiyet karakteri hayalî olur, zira işçilerin üretim araçlarının kullanılması üzerindeki

etkileri pek azdır. Mevcut etkiler de merkezî bürokratik çark kanalıyla boşa gider. Üreticiyi üretilenden. Marks'ın meşhur terimiyle, «yabancılaştırmanın» yeni bir tipi ortaya çıkar. Böylece üretim ilişkilerinin sosyalist karakteri bozulmuş olur. Üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti şu iki anlamı taşır üretim araçlarının toplumun bütününün yararına kullanılması ve üreticilerle diğer işçilerin üretim araçlarının yönetimine etkili ve demokratik bir şekilde katılmaları.

Bunlar sosyalizmin ana özellikleridir. Bunları çeşitli sentezler halinde içine alan özel biçimler memleketten memlekete ve sosyalist toplumun içinde bulunduğu gelişme aşamasına göre değişir. Geçiş dönemi ile sosyalist toplumun ilk aşamasında kaçınılmaz bazı deformasyonlar olabilir. Örneğin kooperatif mülkiyet genel toplumsal yarar için yeterli olarak işliyemez, ya da merkezi yönetim gerekliliği işçilerin yönetimi kendilerinin yürütmesini engelliyebilir. Bu deformasyonların yok olma derecesi sosyalist toplumun eriştiği olgunluk derecesinin ölçüsüdür.

Ayrıca, üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinin sonucu olarak, ekonominin üst yapısının yönetimi, plânlama metodları ile plânın gerçekleştirilmesi, benimsenen ekonomik yürütme prensipleri, maaş ve ücretlerin ödenme usulleri, teşkilâtın kârına katılma tipleri, pazarın rolü v.b. birer teşvik unsuru olarak kullanılabilirler. Bütün bunlar işçilerin teşvikine yardımcı olabilirler. Üretimin toplumun ihtiyaçlarına göre ayarlanması, kaynakların rasyonel bir şekilde kullanılması ve teknik gelişmenin arttırılmasını sağlamak için gerek-

li olan teşviklerin işlemesi için ekonominin idarî üst yapısının iyi bir şekilde örgütlenmesi esastır.

SOSYALİST ekonominin kurulması ile rehberliğinde devletin oynıyacağı role özel bir önem verilmelidir. Bu rol gelişmenin çeşitli aşamalarına göre değişir. Kapitalist üretim ilişkilerinin feodal bir toplumda oldukça geliştiği bir sırada ortaya çıkan burjuva devrimlerine hiç benzemiyen sosyalist devrim, sosyalist üretim ilişkilerinin kurulmasından önce gelir. Devrimci devlet kapitalist üretim ilişkilerini yok ederek sosyalist üretim ilişkilerini kurar ve örgütler. Bu iş ya hemen, ya da yavaş yavaş olabilir ama, her iki durumda da devletin politik gücü harekete getirici kuvvettir. Şimdiye kadar sosyalist devrimlerin ortaya çıktığı gelişmemiş ülkelerde sosyalist üretim ilişkileri devrimci yeni devletin başlattığı üretici kuvvetlerin (Sanayileşme, tarımın modernleştirilmesi gibi) gelişmesinden de meydana gelebilir.

Yani, sosyalist ekonominin doğması ve gelişmesinin ilk aşamalarında devletin ekonomi dışı gücü hâkim bir rol oynar. Bu güç kapitalist üretim ilişkilerinden sosyalizme geçmeyi sağlıyan yaratıcı faktördür ve özellikle gelişmemiş ülkelerde üretici kuvvetlerin hızla gelişmesini sağlar. Bu dönemde kapitalizme özgü ekonomik kanunlar ortadan kalkar, yeni sosyalist toplumun ekonomik kanunları ortaya çıkar ve şekillenmiye başlar. Sosyalist toplumun ekonomik kanunları yavaş yavaş işlemiye başlayınca devletin ekonomi dışı gücünün rolü azalır. Ekonomi dışı gücün yerini ya-

vaş yavaş ekonomi kanunları alır. Organize toplumun isteklerini yerine getirmiye yararlı ekonomik teşvikler kurulmuş olur.

Ekonomi dışı kuvvetin yerini ekonomik kanunlara bırakması milli ekonominin yönetiminin yavaş yavaş devletin ekonomi dışı faaliyetlerinden, yani politik gücünden ayırmakla yapılması gerekir. Engels'in «kişilerin yönetimi», «işçilerin örgütlenmesi», ve «üretime yön verilmesi» arasında yaptığı ayrımı burada size hatırlatmak isterim. Sosyalist bir toplumda bir süre sonra «kişilerin yönetimi» kaybolduğu halde, «işçilerin örgütlenmesi» ile «üretime yön verilmesi» toplumsal kuruluşun başlıca ereği olmakta devam eder. İşte bu devletin «fonksiyonunu tamamlaması» oluşumunun esasıdır.

Bu uzun süreli bir erek olmakla beraber kuruluş hazırlıklarının önceden yapılması gerekir. Ekonomik yönetim kuruluşlarının, politik hükümet kuruluşlarından yavaş yavaş ayrılmasına başlanmalıdır. Daha 1918 yılında Lenin, Birinci Milli Ekonomi Kongresindeki konuşmasında şöyle diyordu

«Ekim Devriminin getirdiği faydalar geliştikçe başlattığı değişiklikler derinleşecek, sosyalist sistem oturacak ve devlet kuruluşları içinde devamlı yer almıya en büyük aday olan Millî Ekonomi Konseyinin oynıyacağı rol artacak ve büyüyecektir. Sosyalist sistemin kuruluşuna ne kadar çok yaklaşırsak bu Konsey o kadar kuvvetlenecek ve yalnız idarî işlerle uğraşan bir organa o derece az gerek duyulacaktır. Sömürücülerin son direnmeleri de kırıldıktan, emekçiler sosya-

list üretimi örgütlemeyi öğrendikten sonra kelimenin dar anlamındaki idarî organ, bu eski devlet organı ölmiye mahkûmdur. Oysa, Yüksek Milli Ekonomi Konseyi tipindeki bu organ büyümiye, gelişmiye, kuvvetlenmiye ve örgütlü toplumun bütün faaliyetlerini yürütmiye namzettir.»

Ekonomik yönetimin böylece yavaş yavaş politik yönetimden ayrılması, devletin «ekonomik fonksiyonunu tamamlaması» için kuruluş koşullarını hazırlar. Ekonomiye politik rehberlik etmedeki azalma sosyalist toplumun olgunlaşma sürecinin en iyi ölçüsüdür Sosyalist toplum kapitalist kalıntı ile ekonomi dışı kuvvetlerin önemli bir rol oynadığı geçiş dönemi kalıntılarından uzaklaştıkca ekonomik oluşumun rehberliği politik yönetimden ayrılmış olur. Bu süre uzun vadeli, devletin «ekonomik fonksiyonunu tamamlaması» sonucunu hazırlar.

İKİ

SOSYALİST EKONOMİDE PLÂNLAMANIN ROLÜ

EKONOMİK plânlama, ya da daha doğrusu ekonomik kalkınmanın plânlanması, sosyalizmin temel özelliklerindendir. Plânlama, sosyalist ekonominin gelişi güzel gelişmeyip, örgütlenmiş toplumun bilinçli iradesiyle güdüldüğü ve yönetildiği anlamını taşır, Plânlama, ekonomik kanunların işleyişini, toplumun ekonomik gelişmesini, insan iradesine tâbi tutmak demektir.

Çeşitli ülkelerde sosyalizmin kurulmasından edinilen deneyler, plânlı ekonominin yerleşmesinin, sosyalist devrimin başarılarından biri olduğunu göstermiştir. Plânlama, sosyalist üretim ilişkilerinin tam ge-

lişmesinden önce gelmekle beraber, bu ilişkilerin az da olsa kurulmuş olmasını gerektirir. Sosyalist olmıyan üretim tarzının hâlâ önemli bir rol oynadığı geçiş döneminde, ekonomi plânlı bir gelişme yönüne girer. Bu, ekonomik hayatın «kumanda merkezleri» dediğimiz noktalarını kontrolü altına alan geniş bir sosyalist kesimin varlığıyla mümkün olur. Plânlı bir ekonominin kurulması için bu en az gerekli koşuldur.

EKONOMİK plânlama, devletin ekonomik ilişkilere doğrudan doğruya müdahalesi ile başlar. Bu müdahalenin amaçları, kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılması, yerine sosyalist üretim ilişkilerinin kurulması ve geri kalan sosyalist olmıyan ekonomik ilişkilerin kontrol altına alınmasıdır. Sosyalist olmıyan sektörün kontrolünü, millileştirilmiş ve ekonominin **kumanda merkezlerini** kontrol altına almış sosyalist sektörün varlığı sağlar.

Bu ilk geçici dönemde, devrimci devlet, ekonominin çeşitli kesimlerine karşı ilgilerinde tarafsız değildir. Millileştirilmiş sosyalist sektörü, ekonominin bütününün gelişmesini düzene sokmak için bir araç olarak kullanır. Kullandığı araçlar, ekonominin önemli kısımlarını içine alan millileştirilmiş sektörün varlığından çıkan ekonomik araçlar ile, siyasal güç gibi ekonomi dışı müdahalelerdir. Bu ilk devrim döneminde, ekonomik sürece politik kuvvetlerin müdahelesi kesin sonuçlu bir rol oynar.

Bunun ne derece gerekli olduğu üzerinde şüpheler bulunabilir. Örneğin Polonya'da, böyle oldukça

merkezi bir plânlama ve yönetim döneminden geçilmesinin tarihî bir gereklilik mi, yoksa politik bir yanılmamı olduğu üzerinde epeyce tartışmalar olmuştur Şahsen ben bunun tarihî bir gereklilik olduğu görüşündeyim.

Bir sosyal sistem yerine, bir başkasını getiren sosyal devrim oluşumunun kendisi kaynakların yeni devrimci devlet tarafından tek elde toplanmasını, plânlanmasını ve yönetilmesini gerektirir. Bence bu gerçek, her sosyalist devrim için geçerlidir.

Gelişmemiş ülkelerde başka bir şey daha göz önünde bulundurulmalıdır. İlk sosyalist ülkelerde millî savunma ve geri kalmışlıkla ilgili her çeşit politik ve sosyal problemlerin çözülmesi için gerekli olan sosyalist sanayileşme (özellikle çok hızlı sanayileşme) örneğin Sovyetler Birliğinde kaynakların tek merkezin emrine verilmesini gerektirmiştir. Böylece sosyal sistemin değişmesi olgusu ile, gelişmemiş memleketlerde hızlı sanayileşme gereği, plânlama ve yönetimin merkezileştirilmesini gerektirmektedir.

Hızlı sanayileşme ile kaynakların tek merkezin emrine verilmesi iki sebeple gerekmektedir. Önce, bütün kaynakların belli hedefler üzerinde yoğunlaştırılması ve kaynakları hızlı sanayileşme amacından saptırabilecek dağılmalardan kaçınılması. Bu, merkezi plânlama ve yönetim ile kaynakların idarî öncelikler verilmek suretiyle kullanılmasına götüren sebeplerden biridir. İkinci sebep, sanayi kadrolarındaki eksiklik ve geriliktir. Hızlı sanayi gelişmesi döneminde elde bulunan personel acemi ve tecrübesizdir. Sanayiin yönetimi ile

diğer ekonomik faaliyetlerde tecrübesi olan eski kadrolar çoğu zaman sosyalist amaçlara karşı politik bakımdan düşmandır. Bunun sonucu, yönetimin merkezileştirilmesi gerekli olmaktadır.

Sosyalist bir ekonomide ilk plânlama ve yönetim dönemi, hiç değilse bizde (Polonya'da) kaynakların idarî yönetim ve tahsislerinin merkezce tespit olunan bir önceliğe göre yapılmasını gerektirmiştir. Bu dönemde ekonomik teşvikler yerine, işçilerin ahlâkî ve politik inançlarına, vatanseverlik ve sosyalist bilinçlerine başvurulur. Bu dönem, her türlü teşvikin kullanıldığı - tabir caizse - politikleşmiş bir ekonomi dönemidir.

Bence bu ekonomiye geniş bir deyimle 'savaş ekonomisi' diyebiliriz. Savaş ekonomisi metodları sadece sosyalizme özgü değildir. Bu metotlar, savaş sırasında kapitalist ülkelerde uygulanmıştır. İlk defa bu metodlar Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında kullanılmıya başlanmıştır. Kapitalist ülkelerde benzer metodlar, yani bütün kaynakların savaş malzemesi üretimi gibi tek bir amaca doğru yöneltilmesi, kaynakların israfını önlemek ereğiyle, savaşla doğrudan doğruya ilgili olmıyan hiçbir alana tahsis yapılmaması için bunların merkezileştirilmesi savaş sırasında kullanılan metodlardır.

Kaynakların idarî olarak tespit olunan önceliklere uygun olarak tahsisi ve emeğin vatanseverlik duygulara başvurularak hızlandırılması, verimin geniş ölçüde politik teşviklerle arttırılması, savaş ekonomisinin özelliklerindendir. Bütün bunlara savaş sırasında kapitalist ülkelerde başvurulmuştur.

Bundan da anlaşılacağı üzere, plânlama ve yönetimin merkezileştirilmesi metodları yalnız sosyalizme özgü olmayıp, daha çok savaş ekonomisinin bilinen teknikleridir. Bütün güçlük, savaş ekonomisi metodlarının sosyalizmin özüyle bir tutulması ve onun ayrılmaz bir parçası gibi ele alınmasıyla başlar.

Sosyalist ülkelerin şu ya da bu aşamada başvurdukları savaş ekonomisi metodlarından birisi, köylülerin üretimlerinden bir kısmını zorunlu olarak devlete teslim etmeleri usulüdür. Polonya'da birçok komünistler hükümetin bu gibi zorunlu ürün teslimine son vermiş olan şimdiki programından hiç memnun gözükmemektedirler. Bunlar, bu hareketin bazı sosyalist ilkelerden vazgeçildiği anlamını taşımasından endişe etmektedirler. Ben bunlara çoğu zaman Polonya'da bu zorunlu teslimatın kim tarafından konulduğunu hatırlayıp hatırlamadıklarını sorarak karşılık vermekteyim. Çünkü bu gibi teslimat Birinci Dünya Savaşı sırasında İkinci Kayzer Wilhelm'in işgâl ordusu tarafından başlatılmıştır. Bu ordunun, sosyalizmin savunucusu olduğunu iddia etmek mümkün mü? Bunlar sadece devrimin geçiş dönemi için gerekli savaş ekonomisi metodlarıdır.

Bu metodların kaderi ve tarihi, sosyalist toplumun gelişmesinin diyalektik karakterinin klâsik bir örneğidir. Sosyal devrimler ve yoğun sanayileşme sırasında gerekli faydalı metodlar tarihi rollerini tamamladıktan sonra da kullanılmak istenildi mi, ekonomik gelişmeye engel olmaya başlarlar. Bu engellemelerin başlıca sebebi, esneklikten yoksun oluşlarıdır. Bu me-

todlar katıdırlar ve kaynakların israfına yol açabilirler. Ayrıca geniş bir bürokratik organa ihtiyaç gösterirler ve üretimin halkın ihtiyaçlarına göre ayarlanmasını güçleştirirler. Gene de gelişmeye en büyük engel, bu merkezî tipteki bürokratik yönetimde, gerekli ekonomik teşviklerin yokluğudur. Bu ekonomik teşvik yokluğu kaynakların ekonomik olarak kullanılmasını engellediği gibi, israfı teşvik eder ve hatta teknik gelişmeleri önler.

Bu sebeple, sosyalist toplumun bu gibi merkezi, bürokratik plânlama ve yönetme metodlarından vazgeçtiği an, yeni sosyalist toplumun olgunlaşma belirtisidir. Yukarda geçiş devresinden söz açtık. Bu geçiş devresi ne zaman sona erer ve nasıl tarif olunmalıdır? Burada bu meseleye girmek ve nihaî bir tarif yapmak istemiyorum. Sadece, merkezî yönetme ve kalkınma metodlarının yerini ekonomik kanunların kullanılmasına dayanan yeni metodların alması, geçiş devresinin sonunu ve sosyalist ekonominin kurulduğunu belirtir demekle yetinecetim. Bu, geçiş döneminin tek özelliği olmamakla beraber en önemli tarafıdır.

Merkezî plânlama ve yönetme dönemi, yukarda da söylediğim gibi toplumun devrimci dönüşümünün gereklerinin bir sonucu olduğu gibi, gelişmemiş ülkelerde kısmen de hızlı sanayileşme çabalarından doğar.

Bu dönemi incelerken önemli bir sosyolojik faktör hesaba katılmalıdır. Bu da gelişmemiş ülkelerde işçi sınıfının zayıflığıdır. Gelişmemişlik koşulları altında işçi sınıfının zayıflığı sonucu bence bürokratik devlet çarkı büyük önem kazanmakta ve 'kişilerin putlaştırılma-

sı' gibi olaylar ortaya çıkmaktadır. Bir bakıma bu, işçi sınıfının kendiliğinden faaliyetinin yerini almaktadır.

Gene de burada sosyalizmin kurulma sürecindeki diyalektik, belirli hale gelmektedir. Merkeziyetçi metodlar hızlı sanayileşmede başarılıdır ve sonuç olarak işçi sınıfının hızla gelişmesine sebep olmaktadır. İşçi sınıfı hem sayı, hem bilinçlenme ve politik olgunlaşma yönünden gelişmektedir. İşçi sınıfının gelişmesinden sonra, diğer önemli bir sosyolojik öge ortaya çıkmaktadır. Bu, geniş ölçüde işçi ve köylü saflarından gelen yeni bir sosyalist aydınlar grupunun yetişmesidir. Yüksek derecede merkezî idarî, ve bürokratik yönetim metodlarının gelişmeye engel olduğu anlaşılınca, politika ve devlet organlarının bazıları bile idare ve yönetim metodlarında bir değişiklik yapılması gereğine inanırlar. Böylece, olgunlaşmış yeni sosyal kuvvetler, bu metodların değişmesini hem isterler, hem de mümkün hale getirirler.

İşte bu, sosyalist toplumun gelişmesi ile sınıf ilişkilerine dayanan toplum arasındaki temel farktır. Bu değişikliklere karşı koyabilecek bir kuvvet yoktur. Gerçi yukarda söylediğim gibi, eski usullerde çıkarı olan bazı katlar ya da gruplar olabilir ve bunlar da bir engel yaratabilirse de, bu engeller yeni tarihi koşulların gerektirdiği değişiklikleri imkânsız hale getirecek önemde olamazlar.

Merkezî plânlama ve yönetim yoluyla sanayileşmenin işçi sınıfında büyük artmalara yol açtığı Polonya denemesini örnek diye alırsanız, bu çok açık hale gelir. Polonya'da bugün işçi sınıfı, savaş öncesine göre

üç kat arttı. İşçi sınıfı, büyük sanayi kuruluşlarında tecrübe kazanmış bulunuyor. Başlangıçta bu sınıf geniş ölçüde köylü menşeden geliyordu ve bu da psikolojileri üzerinde kendisini hissettiriyordu. Bu geçici bir dönemdi. Sanayileşme ile sosyal devrim, geniş ölçüde işçi ve köylülerden doğma yeni bir aydın grup yarattı. Bütün bunlar yeni sosyalist toplum kuvvetlerinin olgunlaşmasına yol açtı. Sonunda da, sanayide işçilerin, yönetimi ele almasını öne süren ve millî ekonomiyi yöneten metodların değişmesini isteyen işçi konseylerinin çok yerinde hareketleriyle karşı karşıya kaldık.

Plânlama metodları ile ekonominin yönetiminde değişiklikler, bugün hemen hemen bütün sosyalist ülkelerde olmaktadır. Biçimleri ve özleri ayrı olmakla beraber bütün bu değişiklikler ekonominin yönetiminde merkezilikten uzaklaşma yönündedir. Çeşitli sosyalist ülkelerde neler olduğunun ayrımlarına girmek istemiyorum. Ben daha ziyade sosyalist bir ekonomide plânlamanın rolü ile metodları üzerine olan kişisel görüşlerimi belirtmek istiyorum.

Herşeyden önce, sosyalist bir toplumda, ekonomik plânlamanın aktif bir plânlama olduğunu belirtmek gerekir. Polonya'da bazı ekonomistler «direktif plânlaması» terimini kullanıyorlarsa da, deyim pek belirli olmadığı için ben «aktif plânlama» terimini kullanacağım. Bu terimle, plânlamanın sadece millî ekonominin çeşitli kollarının koordinasyonu demek olmadığını anlatmak istiyorum. Plânlama, millî ekonominin gelişmesinin ana hatlarının aktif bir şekilde tespitidir.

Eğer plânlama sadece koordinasyon ise, sosyalist ekonominin gelişmesi gelişi güzel olacak ve örgütlü toplumun iradesiyle yönetilmiş olmıyacaktır. Ekonomik kalkınma gelişi güzel değil de, örgütlenmiş toplum tarafından yönetilecekse, plânlamanın aktif ekonomik plânlama olması gerekir

AKTİF ekonomik plânlama ile ilgili iki mesele ortaya çıkar Birincisi; aktif ekonomik plânlamanın şumulü nedir? Ekonomik hangi faaliyetler plânlanacaktır? İkincisi, plânın uygulanmasını sağlamak için kullanılacak metodlar nelerdir?

Plânın aktif karakteri, plânın ekonomik hayatın bütün ayrımlarına girmesini gerektirmez. Öteki sosyalist ülkelerin deneylerinden faydalanan Çin hariç, sosyalist ülkelerin çoğu, en önemsiz malların üretilmelerinin bile plânlandığı bir dönemden geçmişlerdir. Polonya'da salatalık turşusu üretiminin bile, millî ekonomi plânına alındığına dair meşhur - ve doğru - bir alay vardı. Şaka olmıyan başka bir olay da, yıl içinde avcıların avlıyacakları tavşanların Devlet Plânlama Komisyonunca plânlanmasıydı! Üstelik bir de, millî ekonomi plânına konulması unutuldu diye, örneğin düğme ile saç tokası bulamıyordunuz!

Aktif plânlama ve millî ekonominin kalkınmasının yeterli bir şekilde yönetilmesi, bu gibi ayrıntıları plânlamadan da mümkündür. Öyle ki, bu ayrıntıların plâna alınması millî ekonominin yönetimini engeller. Ayrıntıların plâna konulmasının plânlama ile bir ilgisi bulunmadığı söylenebilir. Bu, ekonominin günü

gününe alınan idarî tedbirlerle merkezî bir şekilde yürütülmesinin bir kısmıdır. Bunun plânlama ile bir ilgisi yoktur.

Gene de millî ekonomi plânı, millî ekonominin kullanılmasını tayin için en az iki şeyi içine almalıdır. Önce, millî ekonominin birikme ve tüketim arasında taksimi. Sonra da, yatırımların ekonominin çeşitli dalları arasında dağılımı. Bunlardan ilki genel ekonomik kalkınma hızını, ikincisi kalkınmanın yönünü tayin eder.

Bu iki şey plânda olmadıkça millî ekonominin kalkınmasının aktif bir şekilde yönetilmesi mümkün olamaz. Bu sebeple, bunlar plânın asgari gerekleridir Ayrıca plân, ana ham maddeler, ana üretim araçları ve bunlara benzer bazı ana malların üretim hedeflerini içine alabilir ya da almıyabilir. Bunlar esası ilgilendiren sorunlar olmayıp, teknik sorunlardır.

Bu söylediklerimiz plânda ekonomik kalkınmanın hız ve yönünü tayin eden esaslı noktalardır. Ayrıca ekonomik plânlama, faaliyetler ile çeşitli ekonomik kollar arasında koordinasyonu sağlamalıdır. Herşeyden önce, halkın toplam satın alma gücü ile ferdî tüketim için temin olunan tüketim mallarının miktarının koordinasyonu başta gelmek üzere, plânın malî ve fizikî yönlerinin koordinesi gelir. Plân bir de millî ekonominin çeşitli kollarındaki verimin koordinasyonu ile de ilgilenmelidir. Aksi takdirde plân ile tespit olunan kalkınma yönlerinin tayini imkânsız hale gelebilir. Eğer ekonominin çeşitli kollarının verimleri arasında yeterli bir koordinasyon yoksa, gerekli yatı-

rım malları üretilmediği için, yatırımların gerçekleştirilmesi mümkün olmıyabilir. Neticede yatırım plânlarının yürütülmesini imkânsız hale getirebilecek her türlü aksaklıklar ortaya çıkabilir. Plânın muhtevası hakkında şimdilik bu kadarla yetineceğiz.

İKİNCİ mesele plânın gerçekleştirilmesini sağlama metodlarıyla ilgilidir. Burada iki muhtemel temel metod vardır. Bunlardan birisi idarî emirler ve kaynakların idarî olarak tahsisidir. Sosyalist bir ekonomide çeşitli birimlerin belli şeyler yapması gerekir. Örneğin şu şeylerin, şu miktarlarda üretilmesi gibi. Bu amaç için gerekli malzeme ve malî kaynaklar idarî bir yoldan tahsis olunur. Eski dönemde bu, plânın geleneksel metodla gerçekleştirilmesi idi. İkinci metod, «ekonomik araçlar» dediğimiz şeylerin kullanılması usulüdür. Yani, halkı plânın gerektirdiği şeyleri yapmıya sevkeden bir teşvikler sisteminin kurulmasıdır. Bana öyle geliyor ki, sosyalist bir ekonomide yeterli bir plânlama için çeşitli ölçülerde olmakla beraber her iki metod da kullanılmalıdır.

Bununla beraber ekonomik araçların kullanılması metoduna daima öncelik tanınmalıdır. İdarî metodlar, şu ya da bu nedenle ekonomik araçların etkili olmadığı alanlara inhisar ettirilmelidir. Ekonomik araçların etkisiz kaldığı bu gibi durumlar daima olabilir. Bu durumlar, ekonomik araçların ancak 'normal' değişikliklere cevap verebilmeleri, köklü, devrimci değişiklikler sırasında işlemez hale gelmeleri sebebiyle büyük değişmeler esnasında ortaya çıkar. Bu hallerde idarî

araçların kullanılması kaçınılmaz olur. Kapitalist ekonomide bile büyük değişmeler sırasında devlet, normal ekonomik araçların gerekli uyarmalara yetmediğini görerek ekonomi politikasında idarî kontrol tedbirlerini uygular.

Millî gelirin birikme ve tüketim arasında taksimi ile yatırımların esas yönleriyle ilgili hususlardaki plânın temel kararları, gerçekten politik bir karakterde olmasına rağmen uygulama araçlarının kısmen idarî olması gerekir. Plânda, birikme hızı ile ilgili karar, esasta tedbirler ile gerçekleştirilir. Üretilen millî gelirin bir kısmı ferdî gelirler şeklinde ödenmez, sosyalist teşebbüslerin kârlarından bir kısmı devletçe alıkonulur; işte bütün bunlar idarî tedbirlerdendir. Teşebbüsler ile fertlerin vergilendirilme şekilleri de idarî tedbirlerdendir. Yatırımların ana yönleri, örneğin bir elektrik santralı kurulması kararı genellikle piyasa durumlarına göre verilmez, ekonomi politikasının bir ana kararı olarak verilir. Bu durumda gene de kararın gerçekleştirilmesinde her çeşit ekonomik araçlardan faydalanılabilir

EKONOMİK plânların, ekonomik kanunları ne anlamda hesaba katması gerektiğini sorabiliriz. Plân idarî tedbirlerle gerçekleştirilebilse de, üretim ve tekrar üretim süresi için gerekli nispetlerle ilgili genel ekonomi kanunlarına riayet etmelidir. Örneğin, eğer plân çelik üretiminde bir artışı öngörüyorsa, bunun için ilâve bir kömür verimini temin etmelidir. Plânlama bu gibi objektif ilişkileri her zaman hesaba katmalıdır.

Plânın gözetmek zorunda olduğu başka ekonomik kanunlar da vardır. Bunlar plânın yarattığı koşullar altındaki ekonomik teşviklerin işlemesinden doğan kanunlardır. Plânın gerçekleştirilmesi süreci, halkın belli bir reaksiyon göstereceği daha önceden hesaplanan bazı ekonomik teşvikleri harekete getirir. İdarî plânlama döneminde bile bazı ekonomik teşvikler işlemiye başlar. Bunların sonuçları hesaba katılmalıdır. Bu dönemde ekonomik araçlar gene de idarî araçlara yardımcı durumundadır. Artık durumun değişmesi, ekonomik araçların hâkim, idarî araçların yardımcı duruma geçmesi gerekir. Plânın gerçekleşmesi ekonomik araçlara dayandıkça, plân üretim ve tekrar üretim kanunlarını gözetmek zorundadır.

Ekonomik araçları kullanmak suretiyle plânlama, halkın muayyen teşviklere karşı otomatik reaksiyonunu dikkate alır. Böylece ekonomide belli otomatik süreçler kurulmuş olursa da, bunlar kendi başlarına işlemezler. Bu iki husus birbirinden ayırd edilmelidir. Aradaki fark şudur ki, otomatik oluşumun plânın gerçekleştirilmesi metodunun bir kısmı olduğu sosyalist bir toplumda, teşvikleri yerleştiren koşullar, güdülen ekonomi politikasınca tayin olunur. Buna karşılık kapitalist bir toplumda bu koşullar gelişi güzel gelişirler. Yani, kapitalist toplumda teşvikler gelişi güzel geliştiği ve toplumun bilinçli kontrolüne tâbi olmadığı halde, sosyalist toplumda bunlar, istenilen sonuçları verecek şekilde, örgütlenmiş toplum tarafından bilinçli olarak tesis edilirler. Engels'in dediği gibi, «Harekete geçirilen toplumsal kuvvetler, gittikçe artan bir şekilde

istenilen sonuçları meydana getirecektir.»

Bu konuyu bir benzetme ile canlandırmak istiyorum. Kapitalist ekonomi, rüzgârın sürüklediği yöne göre hareket eden eski model bir balona benzer. İnsanın, balonun hareket yönü üzerinde bir kontrol gücü yoktur. Plânın idarî tedbirlerle gerçekleştirme döneminde sosyalist ekonomi, dümeni elleriyle idare eden bir pilotun kullandığı eski model bir uçakla kıyaslanabilir. Oturduğu yerden pilot, hava akımları nereye yönelirse yönelsin uçağını istediği yöne götürür.

Gerçekleştirmenin ekonomik araçlara dayandığı plânlamayı otomatik kontrolleri bulunan modern bir uçağa benzetebiliriz. Pilot, kontrol cihazlarını uçağın gitmesini istediği rotaya göre ayarlar ve bu mekanizma uçağı daima istenilen yöne doğru sevkeder. Bu arada pilot bir gazete ya da kitap okuyabilir. Uçak hep rotası üzerindedir. Yön, rüzgârın sürüklemelerine değil, pilotun bilinçli olarak seçimine uygundur. Uçağın yönünü pilot tespit ettiği gibi, kontrol cihazları ile de bu yönü değiştirmek elindedir.

Bu benzetmeyi sonuna kadar götüreceğim. Pilot, tabii zaman zaman otomatik cihazların işleyip işlemediğini kontrol eder. Kaide olarak denemeler, rüzgârın çok şiddetli olduğu zamanlar, otomatik cihazların iyi işlemediğini göstermiştir. Böyle zamanlarda pilot kumandayı ele almak zorundadır? Rüzgâr hafifleyince pilot uçağı tekrar otomatik kumandaya bağlar. Anî karışık durumlarda, sosyalist ekonomi yönetiminde idarî tedbirler kullanmak zoru böylece ortaya çıkar.

BUNDAN sonraki sorun plânın gerçekleştirilmesinde değil, plândaki kararların ne derecede merkezileştirileceği ya da merkezileştirilmesidir. Kararların merkezileştirilmesi gereği, koordinasyon ihtiyacından doğmaktadır. Yatırımların ana yönleri gibi kararlar, ekonominin çeşitli kollarının koordinasyonu yoluyla merkezi olarak plânlamalıdır. Yani, plânın ana kararları merkezî olarak alınmalıdır. Bundan başka, plânda muayyen merkezi olmıyan tâli plânlar bulunabilir. Bir ekonomik plânlamada bulunabilecek, ya da bulunması gerekli merkezi olmıyan bölümleri tespit için iki kriter vardır. Bunlardan birisi merkezî olmamanın imkânlarını, diğeri lüzumunu tayin eder.

Ekonomik teşvikler, merkezî olan ya da olmıyan birimlerin alacakları kararlar aynı olacak şekilde kurulabildiği takdirde, ekonomik plânlama merkezî olmıyan bir şekilde yapılabilir. Ayrıca, merkezî karar mevcut duruma cevap vermekte çok gecikiyorsa, bu hallerde ekonomik plânlama merkezci olmıyan bir esasa dayanılarak yapılmalıdır. Bu durumlarda zaten merkezî plânlama sözde kalır ve gelişme rastgele olur. Bütün sosyalist ülkelerde yüksek derecede merkezileştirilmiş plânlama ve yönetim döneminde, ekonomide bu çeşit gelişigüzel gidişler oldukça çok görülür.

Örneğin Polonya'da belli bir dönemde bu rastgele oluşumlar öylesine sık görülmüştür ki, plânlı bir ekonominin varlığından kuşkuya düşülmeye başlanmıştır. Bu gidişin gelişigüzel karakteri iki faktörün sonucudur. Bunlardan birisi plânın fazla merkezî oluşudur Ekonominin çeşitli kollarındaki gelişmeler merkezî

teşkilâtın dikkatini çekmeden ve bu makamlarca gerekli tedbirler alınmadan, artık önü alınamıyacak şeyler ortaya çıkıyordu. Sonuçlar tamamen gelişigüzeldi. Diğer faktör 'yanlış' ekonomik teşviklerin varlığıydı. Eski politik ve ahlâki teşvikler işlemez hale gelince, merkezî makamın bilmediği birçok teşviklerin plânın bünyesinden çıktığı görülüyordu. Bu gereksiz teşvikler, ters yolda işliyor ve plânda çeşitli noktaların gerçekleşmesine engel oluyorlardı.

BÖYLECE, kararların hangilerinin merkezi ekonomik plânda bulunması, hangilerini alt kademedeki ekonomik birimlere bırakılması sorunu uygulama yönünden önemli bir sorun olarak ortaya çıkar .Bu, özellikle yatırım plânlarında önem kazanır. Polonya'da, örneğin biz şimdi, yeni bir fabrikanın kurulması ya da eski bir fabrikanın küçük ölçüde genişletilmesi gibi ana yatırımları merkezî plâna almaktayız. Teşebbüslere, tâli yatırımları hiçbir makamın tasvibini almaksızın bağımsız olarak yapabilme hakkını tanımaktayız.

Bu bağımsız karar yetkisi, yatırım kararlarında daha büyük bir elâstikiyet sağlamak için gerekli görülmektedir. Denemelerimiz, ilgili teşebbüs, yatırım için merkezî makamların onayını alana kadar durumun değiştiğini göstermiştir. Bu onay alma, yatırımların elâstikiyetini kaybettirmektedir. Bu gibi tâli yatırımların malî kaynakları, teşebbüsün amortisman fonu le banka kredileri olabilir. Küçük teşebbüslerin yatırımları, merkezî plânda hiç yeri olmayan banka kredileriyle tamamen karşılanabilir.

Burada bir şey hatırda tutulmalıdır. Bu yatırımların bir kısmının banka kredileri ile finanse edilmesi bunların dolaylı bir yoldan merkezî plânlamaya tâbi olmasına yol açar, zira banka kredi açmayı reddedebilir. Banka muayyen bir ekonomik politikaya göre hareket eder. Hangi maksatlar için, ne gibi şartlar altında, ne kadar kredi açacağı bellidir. İşte bunlar merkezî teşkilâtın tâli yatırımlar üzerindeki dolaylı etkileridir.

BENZER fakat daha güç bir ekonomik problem de üretimin plânlamasıyla ilgili olarak ortaya çıkar. İlk dönemde en önemsiz mamulün bile merkezî ekonomik plânda bulunması gerekiyordu. Şimdi ise plânda sadece teşebbüsün temel mamûlleri yer almakta, teşebbüse, tâli mamuller denilen malları üretme hakkı tanınmaktadır. Polonya'lı ekonomiciler arasında üzetimin ekonomik plânda bulunup bulunmaması konusunda epey tartışmalar olmaktadır. Bazıları üretimin plânda bulunmamasını, sadece piyasanın ekonomik teşviklerine göre ayarlanmasını istemektedirler Polonya'da kabul edilebilecek pratik çözüm yolu, belki de kömür, çelik, ham maddeler, bazı üretim araçları ve tekstil mamulleri gibi belli ana malların üretiminin, merkezî ekonomik plâna konulması olacaktır. Geri kalanları, teşebbüsler çeşitlerini belirmeksizin toplam net üretim kıymetini göstermek suretiyle bir plâna bağlıyacaktır. Örneğin bir ayakkabı fabrikasının toplam bir üretim değer plânı olacak, fabrika istediği ayakkabı çeşidini üretmek hakkına sahip olacaktır.

Bütün bunlar birer prensip meselesi değil, birer teknik meselesidir. Bence sosyalist bir ekonomide, önemli noktalardan birisi, plânın millî ekonominin kalkınma hızı ile yönünü tayin eden aktif bir plân olmasıdır. Diğer noktalar çeşitli koşullara göre değişebilir teknik meselelerdir. Burada söylemek istediğim bir mesele daha var. Bu teknik değil esasla ilgili bir noktadır Plân doğru bir ekonomik müdahaleye dayanmalıdır. Ekonomik maliyet ve ekonomik kârın doğru bir muhasebesi yapılmalı ve neticede doğru bir fiyat sistemi kurulmalıdır.

Sosyalist bir ekonomide fiyatların iki amacı vardır Birisi bir dağılım aracı olarak, diğeri bir ekonomik muhasebe aracı olarak. Bu sebeple, fiyatların formüle edilmesinde dikkate alınması gerekli iki prensip vardır. İki çeşit fiyatın, yani piyasa fiyatları ile maliyet fiyatlarının ayrı ayrı hesaplanması gerekir.

Tüketim mallarının dağılımı vesikayla yapılmıyorsa piyasa fiyatları, piyasada bir denge kuracak, arz ve talebi eşit hale getirecek şekilde olmalıdır. Aynı şey, idarî tahsisler kaldırıldığı ve teşebbüsler mamullerini serbestçe satın aldıkları ve sattıkları zaman üzetim araçlarının fiyatları için de varittir. Piyasa koşulları arz ve talebi eşitliyen fiyat dengesini tespit eder. Piyasa fiyatlarının tespit prensibi çok basittir Bu fiyatlar arz ve talebi eşit hale getirebilecek şekilde olmalıdır.

Piyasa fiyatları gene de kâfi değildir. Ayrıca bir de, çeşitli mamullerin sosyal üretim maliyetini aksettiren, hesap olunabilir maliyet fiyatları bulunmalıdır.

Maliyet fiyatları, tabiatıyle piyasa fiyatlarından oldukça farklı olacaktır. Şimdi biz Polonya'da mamulün maliyetine bir kâr eklenmesiyle elde edilen ilk ya da normal dediğimiz fiyatların hesaplanmasını teklif ediyoruz. Piyasada arz ve talebi eşitliyecek piyasa fiyatlarını elde etmek için, bu normal fiyatlara pozitif - veya - negatif bir işaret ilâvesini teklif ediyoruz. Böylece piyasa fiyatları ile normal fiyatlar arasındaki pozifif - veya - negatif farklar ekonomik plânlama için bir gösterge olabilir.

Bu gösterge yardımıyla gelecek plânda, piyasa fiyatının normal fiyattan çok fazla olduğu hallerde (gerekli yatırımlarla) malların üretimini arttırmak ya da piyasa fiyatı normal fiyata ulaşamıyorsa üretimi yavaşlatmak mümkün olur.

Polonyalı ekonomistler arasında şu andaki en büyük tartışma, normal fiyatlara eklenilecek maliyet derecesi ile ilgilidir. Bu maliyet derecesi, bir sanayi kolundaki teşebbüslerin ortalama maliyeti mi, yoksa marjinal maliyeti mi olmalıdır? Ekonomistlerin çoğu, marjinal maliyet olmalıdır görüşündedir. Diğerleri ise ortalama maliyet taraflısıdır. Bunlar da iki grupa ayrılıyorlar Birinci grup, ortalama maliyeti prensip olarak benimsemekle; ikinci grup marjinal maliyeti prensip olarak benimsemekle beraber bunu uygulamada çok güç bir hesaplama sistemi yaratacağına inanmaktadırlar. Bu düşünceyle bu grup da teoride daha iyi olduğu halde güçlükleri karşısında marjinal maliyet yerine, ortalama maliyeti almaktadır.

Marjinal maliyet taraftarları şüphesiz marjinal

maliyete yakın bir ihtimali kullanmayı teklif etmektedirler. Normal fiyatın hesabına esas olacak maliyet, sanayide en yüksek maliyeti olan teşebbüs grupunun ortalama değişken maliyetidir. Önce teşebbüsler birkaç grupa ayrılır, sonra indikatör olarak alınacak en yüksek maliyetli teşebbüsler grupu, pilot grup seçilerek bu grupta ortalama değişken maliyet kabul edilir. Ortalama değişken maliyetin alınmasının sebebi şudur Gelişigüzel bir teşebbüs alınırsa tesadüfî bir sonuca varılır, oysa tamamen tesadüfî dalgalanmalar elde etmek istenemez. Daha ziyade sanayiin gerçek maliyet yapısını temsil edecek bir sonuç elde etmek isteriz. Bu sebeplerle, bu son gruptaki teşebbüsün ortalama değişken maliyetini alırız.

Marjinal maliyet ile, bu maliyetin pratik yorumlanması lehindeki tartışma işte budur. Örneğin elimizde elektrik santralleri var. Her santral çeşitli maliyette elektrik üretiyor. Elektrik enerjisinden tasarruf edeceğimizi farzedelim. Maliyeti nasıl azaltalım sorusu ortaya çıkacaktır. Elektrik enerjisinden tasarruf ederken tabiatiyle, en ucuz maliyette elektrik üreten santralleri değil, en yüksek maliyetli santralleri durduracağız, ya da üretimini azaltacağız. Bu yüksek maliyetli santraller tasarruf kaynaklarını, yani toplum için masraftan tasarruf kaynaklarını temsil ederler. Eğer elektrik verimini arttırmamız gerekiyorsa bu arttırmanın topluma maliyeti, artan elektrik talebini karşılamak için lüzumlu olan ve en yüksek maliyetle üretimde bulunan santrallerin işleme maliyetidir. Bunun sonucu, şayet elektrik enerjisinin kullanılmasın-

da değişimler yer alıyorsa, bu değişimlerin topluma maliyet olarak etkisi, en yüksek maliyetli (yani marjinal maliyetli) santrallerdir. Ortalama değişken maliyeti en pahalı üretimde bulunan santrallerde göz önünde bulundururuz. Çünkü sabit maliyet zaten verilmiştir ve bu maliyet elektriğin kullanılmasındaki bir değişmeyle herhangi bir değişmeye uğramaz.

Polonyalı ekonomistlerin çoğunluğunun teklif ettikleri sistem ana hatlarıyla budur. Marjinal maliyete sanayideki sabit masrafların hepsini kapsıyan bir şey eklenmelidir. En düşük maliyetle üretimde bulunan teşebbüslerin büyük kârları sebebiyle bu rakam sıfır olabilir. Böyle olmıyan durumlarda, marjinal maliyete bir ilâvede bulunmamız gerekir. Bu ilâveler her yerde marjinal maliyet ile orantılı olmalıdır. Böylece normal fiyatlar, sabit masrafları karşılamak için çeşitli mamullerin marjinal maliyetleri ile orantılı olur.

Plânın indikatörü piyasa fiyatlarının bu normal fiyattan yüksek ya da düşük olmasına göre tespit olunur. Bu normal maliyet sermaye birikimini kapsıyacak şekilde bir fiyat fazlalığını ihtiva etmelidir. Ayrıca kollektif tüketim, ekonominin bütün kollarında, normal fiyatlar ile marjinal maliyet arasındaki orantıyı bozmaması için, aynı orantıda olmalıdır.

Bu konuda söyliyeceklerim şimdilik bu kadar. Bütün bunlardan, etkili bir ekonomik plânlamanın ekonomi biliminde gelişmeler gerektirdiği ve bilimsel ekonomik analizlere dayanmak zorunda olduğu kolayca anlaşılabilir. İşte bu, sosyalist ve kapitalist ekonomiler arasındaki ana farklardan biridir. Kapitalist

ekonomide ekonomik oluşum, gelişigüzel olmasına karşı sosyalizmde bunlar millî ekonominin bütününün gerekleri ve imkânları üzerine olan bilimsel verilere dayanılarak yöneltilir.

ÜÇ

SOSYALİST KURULUŞTA ANA MESELELER

KAPİTALİZMDEN sosyalizme geçiş, feodalizmden kapitalizme geçişten farklı olmaktadır. Kapitalizm, feodalizmin döl yatağında peydahlanmıştır. Şehirlerin ve burjuvazinin doğuşu ile meta üretiminin gelişmesi kapitalist unsurları içinde taşımaktadır. Kapitalist üretim ilişkileri, böylece feodal toplumun içinde doğmaktadır. Ticaret ile yüksek faiz, çoğu imalât olmak üzere ilk kapitalist üretim teşebbüslerinin gelişmesini sağlıyan araçları, temin etmiştir. Küçük el sanatlarının büyük sermaye tarafından yokedilmesi, köylünün elinden toprağının alınması, sömürgelerin yağması, kapitalist üretimin büyümesi için gerekli kaynakları - ya-

ni ilkel sermaye birikimini - teşkil etmişlerdir. Bütün bunlar, tarımda halâ feodal ilişkiler hakimken, orta çağ şehirlerinde üretim geniş ölçüde Lonca nizamlarıyla sınırlandırılmışken ve feodal krallıkta gelişen politik üst yapı mutlak krallığa dönerken eski feodal toplum çerçevesi içinde olup bitiyordu.

Tarımda feodal ilişikler, şehirlerde üretime loncaların koyduğu sınırlamalar, yâni bütünüyle feodal kralîlık üst yapısı, kapitalist üretimin daha fazla gelişmesine engel oluyordu. Bütün bunlar, bu engelleri bertaraf eden burjuva devrimleri ile sonuçlandı ve daha önemlisi bu devrimler feodal krallığın bütün politik üst yapılarını yoketti.

Böylece burjuva devrimi, kapitalist üretimin daha fazla gelişmesi yollarını açmış oldu. Bu devrimler esas olarak Batı Avrupa Ülkeleri ile Amerika'da oldu. Önce İngiltere'de, ardından Amerika'da (bağımsızlık savaşı), sonra da Fransa'da. Öteki ülkelerde feodalizmden kapitalizme geçiş yavaş yavaş olmuştur. Feodal Almanya'da devlet üst yapısı ile feodal tarım yavaş yavaş kapitalist ilişkilere uymuşlar ve kapitalist gelişmeye katılmışlardır. Bu yavaş yavaş geçiş, burjuva devriminin, Büyük Fransız devrimi gibi radikal bir karakter göstermediği İngiltere'de de kendini göstermiştir. Gene de her yerde feodalizmden kapitalizme geçişin büyük özelliği, önce kapitalist üretim ilişkilerinin sanayide ortaya çıkması, ardından da tarımdaki feodal ilişkilerin değişmesi olmuştur. İşte o zaman politik devrim, devletin üst yapısını değiştirmiş ve böylece tam bir kapitalist gelişme için yolları temizlemiş

oluyordu.

KAPİTALİZMDEN sosyalizme geçiş ise tamamen başka şekilde oluyordu. Sosyalist üretim ilişkileri, kapitalist toplumun döl yatağında meydana gelmiyordu Özel sanayiin sadece bazı alanlarında, kapitalist üretim devlet kapitalizmine dönüyordu. Bugün biz, İngiltere ile Fransa başta gelmek üzere kapitalist ülkelerde, millileştirilmiş endüstri kollarının oynadığı rolü biliyoruz. Bu durum, bu memleketlerin ekonomilerinin, özel kapitalist örgütlerin imkânlarını aştığını ve yeni örgütlenme biçimlerini gerektirdiğini göstermektedir. Enerji, kömür madeni, ulaştırma gibi bazı sanayi kollarında kapitalist devletin yeni üretim ilişkileri kurması gereği ortaya çıkmıştır. Eski tip kapitalist üretim ilişkileri, kapitalist ekonomiye dar gelmeye başlamış ve bazı ekonomi sektörlerinin millileştirilmesi yoluyla devletin ekonomik hayata plânlı bir müdahalede bulunması zorunlu olmuştur.

Bunun, sosyalist üretim ilişkilerinin yürürlüğe konulmasının yerini hiçbir şekilde tutmıyacağı açıktır. Çünkü millileştirme ile ekonomik hayata devletin müdahalesi, hâkim ve karar verici rolü kapitalist sınıfın oynadığı kapitalist devletçe yürütülmektedir. Üstelik, emperyalizm çağında büyük tekelci sermayenin baskısı altında kapitalist devlet hâkim monopollerin politik aracı haline gelir.

Başlangıçtan beri emekçi hareket ile Marksist teori, devlet kapitalizmi ile sosyalizmi birbirinden ayırmıştır. Engels'in, **Utopik ve Bilimsel Sosyalizm**'de bu

konu üzerinde yazdıklarına işaret etmek yeter. İkinci Enternasyonal döneminin eski Marksist okulu, devlet kapitalizmi olayını doğru bir şekilde kıymetlendirmiştir. Gene de Ondokuzuncu Yüzyıl sonuna doğru işçi hareketinden doğan revizyonist akım, ekonomik hayata devlet müdahalesini yeni bir sosyalist üretim ilişkisinin doğuşu olarak görmüştür. Bu revizyonist hata, devlet kapitalizmini yaratan güçlerin sınıf karakterini iyi tanıyamamaktan doğmuştur. Ekonomik hayatın biçimindeki değişiklik, işçi sınıfının ya da toplumun bütünün yararına olarak yapılmamış, bir yandan kapitalist ekonomiyi ayakta tutmak, öte yandan bazı hâkim tekelci - malî grupların dar çıkarları için yapılmıştır.

Kapitalist ekonomik yapıyı sosyalizme dönüştüren sosyalist üretim ilişkileri, emekçilerin başarısından, yâni işçilerin yönetime yeteri şekilde katılmasından sonra olacaktır.

Burjuva ve emekci devrimleri arasındaki ana fark, ilkinin eski feodal toplumun döl yatağında bir dereceye kadar gelişmiş bulunan kapitalist üretim ilişkileri temeline dayanarak başarılmasıdır.

Burjuva devrimi bu ilişkilerin daha fazla gelişmesi için engelleri kaldırır fakat bu ilişkileri yaratmaz. Yukarda da belirttiğimiz gibi bu ilişkiler feodal toplumda kendiliğinden doğar. Burjuva devrimi, kapitalizmin aynı zamanda feodal düzen içinde sahip olmadığı kapitalist gelişme imkânlarını açan bir nevi doğum olayının tamamlanmasıdır.

Emekci devrimi aksine, sosyalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasını takibeder. Emekçiler önce kapita-

list üretim ilişkilerini tasfiye eder ve sosyalist üretim ilişkilerinin kurulmasını mümkün hale getirir. Bu, burjuva ve emekci devrimleri arasındaki ana farkı teşkil eder. Yeni bir sosyal sistemin temellerine ya da hiç değilse bu temelin önemli elemanlarına sahip bulunan burjuva devriminin, politik üst yapının değişmesine etkide bulunacağı ve böylece yeni toplumun temellerinin tam bir şekilde gelişmesi yollarını açacağı öne sürülebilir. Emekçi devrimi ile onun yarattığı yeni politik üst yapı, o güne kadar var olan kapitalist toplumun esaslarını tasfiye eder ve yeni toplumun temellerinin atılması için gerekli koşulları yaratır. Yeni politik üst yapının emekçi iktidarının kurulmasının kendiliğinden olmıyacağı açıktır. Bu, kapitalist toplumdaki sınıf çatışmalarının - kapitalist üretim ilişkileri ile sosyal üretici kuvvetlerin gittikçe büyüyen ihtiyaçları arasındaki çatışmaların - keskinleşmesinin sonucudur.

Emekçi iktidarı çeşitli politik biçimler alabilir. Sovyet cumhuriyeti ya da halk demokrasisi şeklini alabildiği gibi, Engles'in, Batı Avrupa'ya mahsus emekçi egemenliğinin tipik şekli diye baktığı parlâmenter cumhuriyet biçimini de alabilir. Emekçi egemenliğinin biçimi, bir memleketteki tarihî koşulların bütününe bağlıdır. Fakat bu, yeni devlet iktidarının sosyal fonksiyonları, özü her yerde aynıdır ve bu da kapitalist üretim ilişkilerinin tasfiyesi ile sosyalist ilişkilerinin kurulması ve örgütlenmesidir.

DAHA Ondokuzuncu Yüzyılın sonunda revizyo-

nistler, emekçi iktidarı yoluyla sosyalizme geçiş prensibini inkâr etmişlerdir. Sosyalist üretim ilişkilerinin, kapitalist sistem çerçevesi içinde kurulabileceğine inanmışlardır. Devlet kapitalizmi ekonomi formlarını, sosyalizm ile bir tutmuşlar ve devletin politik üst yapısının yavaş yavaş bu kendiliğinden ekonomik gelişme olgusuna adapte olacağı görüşünü savunmuşlardır. Buna bir de ad takarak, «sosyalizme kendiliğinden geçiş» demişlerdir. Bu teori bugün sosyal demokratik programlara çeşitli şekillerde geçmiş bulunmaktadır.

---

[1] Geçiş dönemi sorunu üzerinde sosyal demokrat tutumla ilgili iki ayrı görüşü birbirinden ayırt etmek gerekir.

Yüzyılın başında Alman sosyal demokrat kanadın eski revizyonistleri sosyalizme kendiliğinden geçiş teorisini savunmuşlar, buna karşı Bebel ile Kautsky'nin yönettiği öteki kanat Marksist bir tutumu benimsemişlerdir.

Kautsky, 1902 de yayınladığı Sosyal Devrim adlı eserinde ilk defa geçiş dönemi üzerinde olan görüşlerini formüle etmeye teşebbüs etmiştir.

Sosyal demokrasinin politik fikirlerini burada kıymetlendirmeksizin, geçiş dönemi üzerindeki orijinal görüşlerinin daha sonraları Marksist edebiyatta şu ya da bu şekilde kristalize edilen fikirlerle esas itibariyle benzer olduğu söylenebilir. Bu ifade hepsinden önce Kautsky'nin 1902'de yayınladığı ilk eseri için doğrudur. Bu kitabında ilk aşamadan bahisle sermayeni kamulaştırılması ile kooperatifler yoluyla tarımın sosyalist dönüşümünden söz açmaktadır.

Aynı Kautsky'nin yazar olarak katıldığı daha sonraki edebiyatta, (Alman ve Avusturya devrimleri döneminde) iki ana unsur noksandır 1. Mevcut sömürücü sermayenin kamulaştırılması politik zorunluluğu, ve 2. Emekçi iktidarı gereği. Bu edebiyat aynı şekilde sosyalist sanayileşme üzerine de bir şey söylememektedir. Çünkü yazarlar yüksek derecede gelişmiş kapitalist ekonomi in yavaş yavaş sosyalist bir ekonomiye döneceğini beklemişlerdir. İki Dünya Savaşından sonra sos-

Bir **geçiş dönemi** ya da bir **sosyalist kuruluş dönemi**'ne olan ihtiyaç, kapitalizmden sosyalizme geçiş emekçi iktidarını kuran bir politik devrimi izlemekte olmasından ve etkilediği üretim ilişkilerinin yeniden kurulması lüzumundan doğmaktadır. Burjuva devriminin aksine emekçi devrimi kendiliğinden yürüyen bir gelişmenin tamamlanması değildir. Toplumun bilinçle yeniden kurulmasının başlangıcı olup bu kuruluş bazı koşullara tâbi olarak kısa ya da uzun bir süre sürebilir. Sosyal yapının bu yeniden kuruluşu, feodalizmden kapitalizme geçiş olayında olduğu gibi kendiliğinden olmaz. Sosyalist kuruluşun teşkilâtlanması yeni devletin bilinç ve amaçlı faaliyetiyle olur. Emekçiler, örgütlenmemiş bir sınıf olarak politik iktidarı ele geçirmeyi ekonominin yeniden kuruluşunu - sosyalizmi kurmayı kendi başına başaramaz. Bunu ancak hiç değilse ileri unsurları örgütlenmiş bir sınıf olarak öncü bir parti başarır.

SOSYALİST kuruluş döneminde işçi partisi ile onun yönettiği devlet iktidarının karşılaşacağı meseleleri görelim. Öyle meseleler vardır ki parti ve devletin hemen çözmesi gerekir. Diğer bazı meselelerin çözümü yavaş yavaş olur. Kısmen sosyalist devrimi izleyen dönemden

---

yal demokrat partiler gitgide ekonomi sosyalist dönüşüm programlarını reddetmişler ve sadece kapitalizmin reformu fikriyle uğraşmışlardır. Sosyal demokrasinin klâsik programı ile çağdaş Alman, Fransız ve kısmen İngiliz sosyal demokratları arasında esaslı farklar vardır. Çağdaş sosyal demokrat parti programları sosyalist karakteri yitirmiş bulunmaktadır.

iktidara geçme dönemine uzanan hemen çözülmesi gerekli problemler arasında, iktidarda kalabilme çabasında **işçi sınıfının müttefiklerinin** meselesi vardır.

İktidarı kazanmada işçi sınıfının müttefikleri olanlar normal olarak iktidarı sürdürmede de bu sınıfın yanıbaşındadırlar. Bu hiç değilse iktidarı devam ettirmenin ilk döneminde tabii bir sonuçtur.

Diğer şeyler yanında, kapitalist gelişmenin ayırıcı vasfı, bütün kapitalist olmıyan üretim şekillerinin ortadan kalkmasından önce bozulmaya başlamasıdır. Çeşitli memleketlerde kapitalist toplumun çerçevesi dahilinde az ya da çok feodal üretim ilişkileri devam eder. Bunun istisnaları feodalizmi kökünden kazıyan radikal burjuva devriminin olduğu Fransa ile feodalizmin hiç bulunmadığı Amerikadır.

Ayrıca, kapitalist toplum çerçevesi içinde büyük tekelci sermaye ile çatışma haline gelen oldukça gelişmiş bir köylü sektörü ile küçük el sanatları üretimi vardır. Kapitalist ekonominin diğer bir kısmı olan küçük ölçüde üretim, büyük tekelci sermayenin büyümesi ölçüsünde onunla çatışma haline gelir.

Köylü, küçük burjuva ve bazı koşullar altında burjuvazinin bir bölümü - yani büyük tekelci sermaye ile çatışma içinde bulunan bölümü - kaide olarak işçi sınıfının müttefikidirler.

Birinci Dünya Savaşından önce işçi hareketlerinde, işçi sınıfının müttefikleri meselelerini görmezlikten gelmeye doğru bir eğilim vardı. Sosyalist devrimin, kapitalizmin orta sınıflarını bertaraf etmesi ölçüsünde olgunlaşacağı ve sınıf mücadelesinin bütün olarak ser-

maye ve emek arasında toplanacağı bekleniyordu. Bu eğilimler, İkinci Enternasyonal döneminin Marksist edebiyatında görülebilir ve Rosa Luxemburg'un eserinde en parlak şekilde göze çarpar. Daha sonraları onun teorileri «Luxenburgizm» adını almış ve Polonya ile Lithuanya Sosyal Demokrat Partilerinde hâkim bir rol oynamıştır. Rosa Luxemburg kapitalizmin bütün orta tabakayı ortadan kaldıracağını, bu katı proleterleştirerek işçi sınıfının safları arasına katacağını ve bunun sonucu sosyalist devrimin yalnız işçi sınıfı tarafından başarılacağını sanmıştır.

Şüphesiz bu eğilimler kapitalizmde vardır. Gene de kapitalist toplumun dahili çelişmeleri bu eğilimlerin gerçekleşmesinden epey hızlı olgunlaşmıştır. Büyük sermaye ile köylü ve genellikle küçük burjuva ve hatta burjuvanın belli bölümü arasındaki çelişme özellikle tekelci kapitalizm ve emperyalizmin büyümesiyle doğmuştur. Bu olay çeşitli ülkelerde çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Tarihin tanıklığından biliyoruz ki, kapitalizmdeki çatışmalar; kapitalizmin mevcut sosyal yapıyı yıkacak derecede güç kazanmadığı, köy nüfusunun fazla olduğu, çalışan kitleler ile küçük burjuvazinin hayat şartlarının düşük bulunduğu gelişmemiş memleketlerde en keskin biçimdedir. Kapitalizm bu ülkelerde henüz, kapitalist üretim gücünü tam olarak geliştirme fırsatını bulamamıştır.

Biz burada bu olayın nedenleriyle uğraşmıyacağız. Yalnız şunu söylemekle yetineceğiz : Bu, büyük tekelci sermaye tarafından sömürülen gelişmemiş ülkeler aleyhine, kapitalist ülkelerdeki gelişmelerle bazı geliş-

meleri ve güçlükleri yokeden çağdağ kapitalizmin yapısıyla ilgilidir.

İlk sosyalist devrimler, kapitalist olmıyan geniş köylü tabakası, zanaatkâr, küçük burjuva ve yabancı sömürgeci sermaye ile çatışma halinde olan burjuva kesimi bulunan memleketlerde olmuştur. Örneğin Çin'de yabancı sermaye ile çatışma halinde olan burjuva kesimi, devrimde önemli bir rol oynamıştır.

İşçi sınıfının müttefikleri meselesi, az gelişmiş halk demokrasilerinde özellikle önem kazanmakla beraber kapitalist ülkelerde de görülmektedir. Bu mesələnin bütün unsurlarına örneğin İtalya ile Fransa'da rastlamak mümkündür.

Ayrıca bu mesele, uluslararası bir ölçüde de ortaya çıkmaktadır. Millî burjuvazinin sömürgecilere karşı millî kurtuluş hareketleri ile emperyalizme karşı savaşan ulusların aydınları, küçük burjuvası, köylüsü ve işçi sınıfı, sosyalizmi kuran ülkelerin ve ileri kapitalist ülkelerin işçi sınıflarının müttefikidir.

Doğu Avrupa ile Asya'daki işçi sınıfının belli başlı müttefiki köylü tabakasıdır. Bu, bir yandan bu ülkelerde yakın zamana kadar varlığını koruyan feodal kalıntılarla, öbür yandan köylü tabakasının düne kadar yerli ve yabancı büyük sermaye tarafından sömürülmesiyle açıklanabilir. Bu durum, bu ülkelerde devlet iktidarını kazanmak ve emekci iktidarını devam ettirmede işçi - köylü ittifakının temel sebebidir.

Çeşitli ülkelerdeki özel koşullara bağlı olarak işçi sınıfı dostluğu alanı dar ya da geniş olabilir. Yukarda belirtildiği gibi Çin'de millî burjuvazi işçi sınıfının müt-

tefikleri arasında önemli bir rol oynamıştır. Bu burjuvazi kesimi hem yabancı emperyalist sermaye ile, hem de bu sermaye ile işbirliği eden yerli sermaye ile çatışma halindeydi.

Batı Avrupa'da köylü tabakasından başka işçi sınıfının önemli müttefikleri geçim sıkıntısı içindeki proleter olmıyan kitleler ile küçük burjuvazinin çeşitli kesimleri olmuştur. Böylece, örneğin İtalya'nın sosyalizme gidiş yolu ilkeleri formüle edilirken İtalyan Komünist Partisi, işçi sınıfı ile bu sınıfın şehir ve köy orta tabakaları ile ittifakını esas olarak almıştır. Yani, proleter olmıyan geçim sıkıntısı içindeki kitlelerin, küçük burjuvazinin ve köylü tabakasının dostluğu ilkelerinin formüle edilmesine temel olmuştur.

İşçi sınıfının müttefikleri meselesi sadece çeşitli ülkelerdeki koşullara bağlı olarak çeşitli şekiller almakla kalmıyor, bir de o ülkedeki kapitalist gelişme aşamasına göre biçimlenmektedir. Gene de şurası genel olarak ifade edilebilir ki, işçi sınıfı - köylü ittifakı, küçük burjuva, hatta burjuvazinin belli kesimleriyle genişlemiş olarak, iktidarı kazanma ve devam ettirme döneminde her ülkede görülebilir.

EMEKÇİLERİN iktidara gelmesini sağlıyacak daha başka özel görevler hangileridir? **Herşeyden önce, sömürücü sınıfların ekonomik dayanaklarını bertaraf edecek bir ekonomik değişikliği yapma gereği gelir.** Bu, ekonomi politiğin alanına giren bir görev olmakla beraber politik bir yönü de vardır. Avrupa sosyal demokrat partilerinin sık sık iktidara geçtiklerini hatırlıya-

lım. Kaide olarak bu partiler yenilemez güçlüklerle karşı karşıya gelmişlerdir. Bunların iktidara gelişleriyle sömürücü sınıfların ekonomik dayanakları ellerinden alınmamıştır. Geç ya da erken şu iki şıktan birini seçmek durumunda kalmışlardır ya büyük sermayeyi ekonomik dayanaklarından yoksun bırakmalı; ya da ona teslim olmalı.

Fransa'da yalnız sosyal demokratlar değil, sol burjuva hükümetler bile bu mesele yüzünden düşmüşlerdir. Sol ilerici bir hükümet iş başına geçer geçmez sermaye hemen kaçmıya başlamış[2] ve Fransız frangının değeri düşmüştür. Bu durumda, birkaç ay içinde hükümet düşmek zorunda kalmıştır.

Sosyal demokrat hükümetler için iki mümkün yol vardır. Bunlardan biri burjuvaziye karşı çıkarak onlardan sağladığı büyük sermayeyi ekonomik temel olarak kullanmaktır. Şimdiye kadar hiçbir sosyal demokrat hükümet bu yolu tutmamıştır. İkinci yol burjuvazi ile anlaşarak sosyal yapıda bir değişiklik yapılmıyacağı üzerine onlara güvence vermek, yani sosyalist amaçlardan vazgeçmektir. Bu sadece, kapitalist yapının temellerini sarsmıyan sosyal reformlarla yetinerek kapitalist yönetimin devamı anlamına gelir. Ayrıca bu, ülkedeki ekonomik durumun sorumluluğunu sosyal demokrat hükümetlere yükleme olanağını da sağladığı için burjuvazi için de makbuldür. Alman sosyal demokratlarınca tutulan bu yol Hitler'in zafer-

[2]Burada, bizde sol ilerici değil biraz reformcu hükümetler sırasındaki «ürkek sermaye» akla geliyor. ç.

lerini mümkün kılmıştır; çünkü Hitler malî krizler ile Alman kapitalist ekonomisinin bütün dahili çelişmelerinin sorumluluğunu sosyal demokratlara yükleyivermiştir!

Anlattıklarımızdan şu sonuç çıkar ki, yeni bir yapı kurmak isteyen her hükümet, eski sömürücü sınıfları ekonomik dayanaklarından yoksun bırakmalıdır. Yani, tarımsal reform yoluyla, ülkedeki artakalan feodal unsurları ekonomik temelden yoksun bırakmak gerekir. Büyük kapitalist mülkü, büyük bankalar, büyük sanayii ve ulaştırma araçlarını devletleştirmelidir. Bankaların, sanayiin, ulaştırma araçlarının kamulaştırılması millî ekonominin geliştirilmesi için zorunludur.

Her etkili iktidar için bu atılacak ilk adımdır. Bu adımı atmıyan her iktidar başarısızlığa mahkûmdur. Eski sömürücü sınıfları ekonomik dayanaklarından yoksun bırakan ve sosyalist yeni devlet iktidarı, işçilerin müttefiklerinin arzu ve heveslerini tatmin edecek bir dizi tedbirler almak zorundadır. Devlet aynı zamanda sosyalist iktidarı desteklemiyen orta tabakayı tarafsız hale getirmelidir. Orta tabaka büyük sermaye ile devrimin elediği feodal elemanlar ile çatışma halinde olduğu için bu tabakanın etkisiz hale getirilmesi büyük önem taşır. Eski sömürücü sınıfların çekirdeğini bir başına bırakmak ve karşı ihtilâl şansını azaltmak için bu gereklidir.

Emekcilerin en önemli müttefiki köylü tabakasıdır. Gördüğümüz gibi, büyük sermaye ile bankaların, sanayiin ve ulaştırma araçlarının kamulaştırılmasının

yanı sıra, sosyalist iktidar küçük ve orta köylü tabakasının gereklerini karşılamak için daima tarımsal bir reform getirir ve büyük kapitalist çiftçilerin etkisiz hale getirilmesi için bazı tedbirler alır.

Tarımsal reform, fakir ve orta köylü tabakasının gereklerini karşıladığı gibi, büyük çiftçileri de etkisiz hale getirmeye yetebilir. Çin Devrimi küçük ve orta köylü tabakalarının desteğini kazandı - zaten az olan - orta halli köylüleri etkisiz hale getirdi ve sonradan devrim tarafına kazandığı millî burjuvaziyi de etkisiz hale soktu. Sosyalist devrim ve sömürgeciliğe dönüş gibi iki belâ ile karşı karşıya gelen millî burjuvazinin büyük bir kısmı, sosyalist devrimin yürüttüğü yavaş değişmeyi ehveni şer buldu ve tarafsız hale geldi. Rus devrimine gelince, orada işçi sınıfının müttefiki küçük ve orta köylülerdi. **Kulaklar** başlangıçta tarafsızdı. Toprak ağalarıyla birlikte bütün burjuvazi devrim düşmanlarının kampındaydı.

Söylediklerimizden şu sonuç çıkmaktadır ki, işçi sınıfının müttefikleri meselesi, her ülkede farklı olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal devrim, millî kurtuluş hareketiyle ilgili olursa, işçi sınıfı. özellikle geniş bir dost çevresi kazanır. İşçi sınıfı, millî kurtuluş savaşının önderliğini ve öncülüğünü yaptığı zaman yalnız köylünün değil, genel olarak küçük burjuvazinin de desteğini kazanır. Polonya ile öbür Avrupa halk cumhiriyetlerinde 1944 - 45 de durum kısmen büyleydi. Çin ile öteki halk demokrasilerinde de durum buydu.

Millî kurtuluş hareketleri, bu çeşit bir savaşın bulunmadığı Rus devriminden daha geniş bir işçi sı-

nıfı müttefikleri çevresinin doğması koşullarını sağlamıştır. Rus devrimi, savaşın getirdiği millî çöküş koşulları altında başarılmıştır ve bu hal işçi sınıfının dostlarını sadece köylülere inhisar ettirmiştir.

Eski sömürücü sınıfların ekonomik dayanaklarını zayıflatır, işçi sınıfının müttefiklerinin ihtiyaçlarını karşılar ve bazı tabakaları tarafsızlaştırırken, sosyalist devrim işçi sınıfının ekonomik durumunu da sağlamlaştırmalıdır. Bu büyük sanayiin, bankaların, ulaştırma araçlarının sosyalizasyonu ile bir arada yapılmalıdır. Böylece devletin millî ekonomi üzerindeki yönetim ve kontrolü için temeller atılmış olur. İşçi sınıfının arzularının yerine getirilmesi, bazı kapitalist sektör hâlâ varken de mümkündür.

Rus devriminin tarihini bir örnek diye alırsak, Bolşevik parti programı, devrimin başında yalnız büyük sanayi ile bankaların sosyalizasyonunu öngörmüştür. Daha sonra geri kalan kapitalist üretim üzerinde de işçilerin kontrolü sloganının oynadığı rolü kuvvetlendirmek istemiştir. Bütün kapitalist sınıf ile burjuva aydınlarının büyük bir kısmının saflarında yer aldığı sivil savaşın çıkmasıyla bu sloganın halihazır duruma uymadığı ortaya çıkmıştır. O zaman bütün kapitalist teşebbüslerin hemen sosyalizasyonu, yeni Sovyet iktidarının orijinal programı gereği değil sivil savaşın bir gereği olarak yapılmıştır.

Devrimin başarısından sonra, gelişmenin barış içinde geçtiği Çin'de, denetlemesini işçi sendikaları ile devletin ortaklaşa yaptığı özel kapitalist teşebbüslerde işçi sınıfının durumu hemen kuvvetlendirilmiş-

tir. Kapitalist sektörün yavaş yavaş sosyalizme geçişinde bu önemli bir rol oynamıştır.

Polonya'da savaştan hemen sonra, sanayi teşebbüslerinin büyük bir kısmı başsız kalmıştı. Bu teşebbüslerde geçici devlet yönetimi kurulmuştur. Millî Halk Konseyi'nin çıkardığı bir kanunla, sanayiin büyük bir kısmının sosyalizasyonu resmen kanunî idi. Birçok teşebbüsler çok güç koşullar altında yeniden kuran ve düzenliyen işçi ekiplerince devralınmıştır.

İşçi sınıfının ekonomik pozisyonunun sağlamlaştırılması, hiç şüphe yok sosyalist iktidarın ele alacağı en önemli konuların başında gelir. Sosyal kuruluşta bu, vazgeçilmez bir koşuldur.

Emekçi iktidarı altında, müttefikleri ve tarafrafsızlaştırılmış bazı sınıflar ve katlar ile birlikte devlet idare edilirse de ancak işçi sınıfı gelişme oluşumuna sosyalist bir yön verebilir. Çünkü geri kalan sınıflar ile tabakalar tekelci sermayeye karşı girişilen savaşta tutumları ne olursa olsun sosyalist bir amaç gütmezler. Ancak onların hedefi feodalizme, tekelciliğe, emperyalizme karşıdır. Böylece öncülüğü, devrimci partinin örgütlediği, bilimsel ilkelere dayanan işçi sınıfı üzerine alınalıdır. Bu, sosyalist yöndeki değişmeler için kaçınılmaz bir zorunluluktur.

BİZ burada, doğrudan doğruya sosyalist devrimden doğan ve yeni durumun politik sonuçlarından meydana gelen ekonomi politikası alanındaki ilk adımları ele almaktayız. Bu devrimden hemen sonra eski hakîm sınıfın ekonomik temellerini sarsma ve yeni

devlet iktidarının durumunu sağlamlaştırmak için atılması gerekli adımlardır. Gene de bu adımlar kendi başlarına bizi sosyalizme götürmezler.

Yukarda, işçi sınıfının müttefiklerinin istek ve ihtiyaçlarının karşılanması ile bazı sınıflar ve orta tabakaların tarafsızlaştırılmasından söz açmış bulunuyoruz. Fakat toprak reformu, proleter olmıyan fakir kitleler ile küçük burjuvazinin, tekelci kapitalizmin sömürmesinden kurtarılması ve bazı sınıfların (örneğin Çin'de millî burjuvazinin) tarafsızlaştırılması kendi başlarına sosyalist bir karakter taşımaz.

Sosyalist elemanlar sadece işçi sınıfının ekonomideki durumunun kuvvetlenmesi ve yükseltilmesi tedbirlerinde kendini gösterir. İşçilerin işletmelerde kontrolü ele alması - Ekim devriminden sonra ilk dönemdeki gibi - işçilerin fabrikalarda kurmuş oldukları yeni örgütler - kurtuluştan hemen sonra Polonya'da olduğu gibi - hiç şüphe yok açık bir sosyalist damga taşır. Çoğu zaman bu adımlar henüz kapitalist üretim ilişkilerini bertaraf edemezler, fakat işçi sınıfının oynadığı rol arttıkça ve üretim süresi ile yeni devletin kurduğu idare bu sınıfın eline geçtikçe gerçek sosyalist elemanlar belirmeye başlar. Bundan sonra de yimin gerçek anlamıyla sosyalist üretim ilişkilerinin kurulması gereklidir.

Millî ekonomide sosyalist bir sektörün yaratılması, sosyalist kuruluş döneminin ilk büyük olumlu görevidir. Bu görev devrimin hemen ertesi günü ortaya çıkarsa da tam bir şekil alması yeni politik iktidarın sağlamlaştırılmasından sonra mümkündür. İktidarın geliş-

tirilmesi sosyalist kuruluş için zemini hazırlıyan bir dizi adımların atılmasını gerektirir. Bu zemin, özellikle bankalar ile büyük sanayiin (Polonya'da bu orta endüstriyi de içine almış; Rusya'da ise sivil savaş sebebiyle bütün endüstriyi kapsamıştır), ulaştırma ve enerji tesislerinin kamulaştırılması ile hazırlanmıştır. Bu hazırlık yeni devlete belli başlı üretim araçlarını ve bir de millî ekonominin örgütlenme ve finansman imkânlarını sağlar.

İlk yapılacak iş, bu araçların örgütlü olarak kullanılmasıdır. Kamulaştırmadan elde edilen kazanca kapitalist devletten devrolunan araçlar da katılır. Kapitalizmde de bir çeşit devlet malı üretim araçları vardır ve yeni devlet bunlara tabiatiyle sahip olur. Örneğin, Polonya ve Rusya'daki demir yolları gibi. Biz, demiryolları zaten devletin olduğu için bunları sosyalize etmek gereğini duymadık.

Devlet tekelci kapitalizmi ne kadar gelişmişse, sosyalist devlete miras kalacak devlet malı üretim araçları o kadar fazladır. Az gelişme gösteren devletler benzer bir durumla karşılaşırlar. Bu gibi ülkelerde millî ekonominin bazı kollarında gelişme yalnız devlet kapitalizmi altında mümkündür. Bunlarda yeni iktidar bu gibi kolları devralır ve yeni bir sosyal muhteva vererek bunları yeni sosyalist topluma hizmet eder hale getirir.

Bir de, yeni devletin emrine üretim ve ulaştırma araçları stoku ile, gelişmiş bir millî kuruluş geçer. Bütün bunların, sosyalist millî ekonomi sektörü içinde örgütlenmesi gerekir. Sosyalist kesimin, ekonomik genişleme için bir temel atması ve daha fazla sosyal ve eko-

nomik dönüşüm için zemin hazırlaması en önemli ödevlerindendir.

Sosyalist kesimin örgütlenmesi; maliye, sanayi ve ulaştırmadaki büyük sermaye mallarına elkonulması ve bunların sosyalizasyonu temeline dayanılarak başarılır. Bütün bunlara kapitalist kuruluştan tevarüs edilenlerin sosyalizasyonu ile elde edilenler eklenir. Şurasını da unutmamak gerekir ki, gerçek millileştirme ancak sosyalist bir devlet tarafından başarılabilir. Sosyalizm altında üretim araçlarının millîleştirilmesi, işçilerin yönetime doğrudan doğruya katılmasıyla ilgilidir. Bu, üretim araçlarının sosyalizasyonunun en doğru göstergesidir. Yakın dönemde bazı bürokratik sapmalar sebebiyle, bu katılma zayıflatılmıştır. Bununla beraber, Ekim Devriminde iş yerlerinin denetim ve yönetimine işçilerin doğrudan doğruya katılmalarının çok tabii sayıldığını hatırlamak yerinde olur. Lenin'in eserleri ile devrimin tarihini okumak, buna inanmak için yeter. Bu ilke, her nasılsa sonraları işçi sınıfının zayıflığı ve saflarına köylü ve küçük burjuva kitlelerinin girmesiyle unutulmuştur. İşçi sınıfının denetiminin yerini devlet örgütü almıştır[3].

Bizim kabul ettiğimiz ve Birinci Dünya Savaşı öncesi Marksist edebiyatta da yer alan çözüm şekli, ana üretim araçlarının sosyalizasyonu ve bunların bütün halkın ortak mülkiyeti haline getirilmesidir. Sosyalizas-

[3]Sosyalizasyon hakkındaki bu tutumla anarşist sendikacılık arasında bir fark gözetmek gerekir. Bu mesele bir ara Sovyetler Birliğinde de ortaya çıkmıştır. «İşçi Muhalefeti» adı altında kurulan birlik, fabrikaların kollektif işçi birliklerine devredilmesini savunmuştur. Gitgide

yon öyle yürütülür ki, üretim araçları işçiler tarafından, sahipleriymiş gibi değil bütün topluma ait bir malın yedieminleriymiş gibi idare olunur. Üretim araçlarının sosyalizasyonu, üretici güçlerin tam gelişmesi ve emekci kitlelerin bu gelişmeye demokratik bir yön vermesi için gereklidir. Sosyalizm altında sosyalizasyonun anlamı işte budur. Bu koşul yerine getirilmeksizin, üretim araçlarını sosyalleştirmeksizin, kültür de dahil hiçbir alanda sosyal gelişme mümkün değildir.

Bazı koşullar altında, sosyalist ekonomik kesimin yaratılmasında, belediyeler kesiminin büyük rolünü unutmamalıyız. Kapitalizm altında bütün kamu kuruluşlarının belediyelerin malı olduğu durumlarda bu, özellikle önem kazanır.

Sosyalist devletçe sosyalleştirilen kesimin kurulmasıyla yeni emekci iktidar, sosyalist kesimin dışında kalanlar da dahil bütün ekonomiyi etkisi altına alabileceği, millî ekonominin bütün kumanda mevkilerini ele geçirmek ister

SOSYALİST kuruluş yolunda ikinci adım, sosyalist ve kapitalist ekonomik kesimlerin (yani orta ve küçük kapitalist ekonomilerin) ayarlanmasıdır. Bu adımın ereği, kapitalist kesimle ilgisi yönünden yeni sosyalist dev-

---

büyüyen bürokratik yönetime karşı gelişen bu anarşist senmikacılık hareketi, fabrikaların halkın malı olduğunu öne sürüyor ve bunların tamamen bağımsız olmasını istiyordu. Üretim araçları bütün toplumun malı olacağı yerde, bir grupun mülkiyetine geçecekti. Böylece genel plânlama ve mill ekonominin merkezi yönetimi imkânı kaybolacaktı.

letin öncü rolünü sağlamaktır. Bu nedenle kapitalist kesimin üretim araçlarının özel mülkiyetini yeni devletin politikasına zıt düşecek şekilde kullanamaması gerekir. Bu amaca varmak için, kapitalist kesim üzerinde çeşitli devlet kontrolü ya da doğrudan doğruya işçilerin denetimi kurulabilir. Yeni kurulan sosyalist kesimin ağırlığıyla, kapitalist kesim de dahil ekonominin bütünü üzerinde etkili olunabilir.

Sosyalist kuruluşun ilk ana görevi olan sosyalist kesimin örgütlenmesi çeşitli ülkelerde aşağı yukarı benzer esaslara dayanılarak kurulur. Kapitalist kesim üzerindeki denetim, bu kesimin sosyalist ekonomiye göre ayarlanması ve ikinci görev alan sosyalizme dönüşüm, ekonomik sebeplerden çok, mevcut politik durumlara bağlı olarak çeşitli ülkelerde başka başka şekillerde yürütülür.

Rus Devrimi önce, işçi denetimini kuvvetlendirmek ve kilit noktaların kumandasını sosyalist kesime verme suretiyle kapitalist kesim üzerinde etkili olmak amacıyla, kapitalist kesimi devlet denetimi altına sokmak istedi. Fakat daha önce de belirttiği gibi Sivil Savaş kapitalist kesimin bütünüyle tasfiyesini gerektirdi. Lenin'in, sosyalist kuruluşta kapitalist kesim ile sosyalist ekonominin barışçı bir oluşum içinde yanyana çalışarak bir devlet - kapitalist gelişme biçimi kurmaları üzerine olan yazıları, sivil savaşın çıkmasıyla uygulanamadı. Sosyalist sanayileşme, kapitalist kesimin sosyalist kesimle birleştirilmesi ve sonra da sosyalizme dönüşümü yerine, bu kesimin tasfiyesiyle başladı. İlk Beş Yıllık Plân döneminde kapitalist kesimin sosyalist kesim tarafın-

dan ele geçirilmesi için bir zemin hazırlanmış oldu. Bu adımın atılması için hazırlanan zeminin politik bir karakteri var gibi gözükmektedir. Bütün kapitalist kesim yeni iktidarın bir düşmanı gibi görünüyordu. Önce bir işbirliği ardından da sosyalist ekonomiye başlama imkânları hiç yok gibiydi.

Çin'de kapitalist kesim ayrı bir yol izledi. Önce devlet denetimine boyun eğdi; devlet kapitalist kesimin müşteri ve satıcılarından biri oldu. Orada buna devlet kapitalizmi dendi. Gelecek aşamada devletin, kapitalist kesimin kârını paylaşma ilkesi kabul edildi. Bu ortaklığın temeli, kapitalistlerin sahip olduğu teşebbüslerin gelişmesi için devletin kredi açmasıydı. Daha ileri bir adım, devletin kâra ortak olması yerine, kapitalist kesimin sermayesi üzerinden sabit bir faiz alması oldu. Bu esaslı bir değişiklikti. Kârın bir kısmını alan bir kapitalisttен, sermayesi üzerinden sadece faiz alan ve teşebbüsün yönetiminde (müdür ya da müdür yardımcısı olarak) bulunan bir kiracı durumuna geçti. Halen Çin'de kapitalist kesimin durumu aşağı yukarı budur. Daha ilerde, teşebbüsün eski sahibi, sosyalist teşebbüsün ücretli bir yönetmeni durumuna gelecektir. Belli bir zaman için sermayesi üzerinden faiz almaya devam edecek ve zamanla faiz nispeti düşürülerek tamamen ortadan kaldırılacaktır. Bu oluşuma Çin'de kapitalist kesimin sosyalizme dönüşümü denilmektedir.

Polonya ile diğer halk demokrasilerinde iki dönemi birbirinden ayırmak gerekir. İlk dönemde, bugün Çin'de uygulanan benzer bir metod esas alınmıştır. Önce kapitalist kesimin bir nizama bağlanması ve yavaş

yavaş sosyalist ekonomiye katılması yoluna gidilmiştir. Bu, burjuvazinin bir bölümünü tarafsızlaştırmak ve hatta kazanmak politikasıydı. Polonya'da bu işçi sınıfının iktidara gelmesi ve Alman işgâl kuvvetlerinin yurttan atılması için millî kurtuluş hareketleri faaliyetleri arasında bir bağ kurmakla mümkün olmuştur. Yeni halk iktidarının destek kazanması için bütün imkânlar vardı. Bu politika aşağı yukarı 1949'a kadar uygulanmıştır. Ardından Sovyet formülünün kabulü yönünde köklü bir değişiklik başlamış ve küçük el sanatları kesimine kadar el atmış bulunan kapitalist kesimin tasfiyesine başlanmıştır.

Bu değişikliğe niçin karar verilmişti? Soğuk savaş ile, sıcak savaşa geçiş ihtimalleri gibi, uluslararası politik durumlarda şiddetlenen gerilimin bir sonucuydu bu. Bu gerilim, altı yıllık plânın tadili, bir savunma sanayiinin kurulması gibi bir takım sonuçları birlikte getirdiği gibi, kapitalist kesimle olan ilgiler üzerinde de etkili oldu. Durumun daha fazla gerilmesi halinde kapitalist kesimin, halk iktidarının ekonomik adımlarına engel olabilecek düşman bir kesim haline gelebileceği ihtimalleri belirdi ve millî ekonominin bir kısmının sosyalizm düşmanlarının eline bırakılamıyacağı kanaati kesinleşti.

Birinciyle ilgili ikinci bir sebep, Sovyet modelinin mekanik olarak taklidiydi. Oysa Rusya'da kapitalist kesimin tasfiye edilmesi kararı tamamen ayrı koşullar altında verilmişti. Daha önce de söylediğimiz gibi orada bütün burjuvazi Sivil Savaş sırasında, o dönemde başka ihtimal olmadığı için düşman tarafındaydı.

SOSYALİST devletin başka bir görevi de, başta tarımsal ve el sanatları olmak üzere küçük eşya imalini önce sosyalist ekonomi içine almak, sonra da sosyalizme mal etmektir. Klâsik Marksistler ve hepsinden önce Engels, Lenin'in sonradan geliştirdiği bu yola işaret etmişlerdir. Bu, küçük eşya yapımını kooperatifleştirmek suretiyle yapılır. Engels, Fransa ve Almanya'daki köylü sorununu ele alırken bu konuda bazı şeyler yazmıştı. Lenin'in sonradan Sovyetler Birliğinde gerçekleştirilen büyük kooperatifler plânı, bu esaslara dayanmaktaydı.

Küçük eşya ekonomisi ile ilgili olarak ne kamulaştırma, ne de tasfiye söz konusu olabilirdi. Çünkü bunlar işçi sınıfının müttefiklerinin ekonomileriydi. Kooperatifler özel mülkiyetin, küçük mal ekonomisi alanında sosyalist mülkiyet haline gelmesini mümkün kılıyordu ve böylece dönüşüm sağlanmış oluyordu.

Ne var ki bu olaydan klâsik Marksistlerin tamamiyle tahmin edemedikleri ve yalnız Sovyetler Birliğinde tam olarak kendini gösteren önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yeni durum, millîleştirilmiş devlet sosyalist mülkiyeti yanında bir de, kooperatif - grup - mülkiyeti adı altında yeni bir sosyalist mülkiyetin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Yeni mülkiyet şekli bütün toplumun değildi, daha dar bir özellik taşıyordu.

Böylece sosyalist kuruluşta sosyalist devleti mülkiyeti yanında, kooperatif bir mülkiyette görülüyordu. Bu kooperatifler kapitalist dönemdeki eski kooperatiflerin geleneğini devralıyordu. Bunlar kapitalist sömürmeden bir dereceye kadar kendilerini kurtaran işçi koo-

peratifleriydi. Bunlar çoğu zaman köylü ve küçük burjuva koperatifleri, bazen de küçük kapitalist kooperatifleriydi. Bunlar yeni sosyalist kooperatiflerin doğumu sırasında eriyip gitmişlerdi.

Bütün bu dönüşümler sebebiyle, sosyalist kuruluşun gerçek belirtisi olan plânlı ekonominin uygulanması mümkün olmuştur. Plânlı ekonominin temeli sosyalist devlet kesimiydi, zira bu kesim plân yapmayı ve bütün millî ekonomi üzerinde, dolaysız ya da dolaylı etkide bulunmayı mümkün kılan millî ekonomideki kilit noktaları elinde bulundurur. Bununla bir de kapitalist kesim üzerinde devlet denetimi ve küçük mal üretimi kesimi üzerinde çeşitli yollardan devlet etkisi bir arada bulunur. Kooperatiflerin gelişmesi, başta tarım, ticaret olmak üzere ekonomik plânlama imkânlarını kuvvetlendirir.

İLK sosyalist hükümetler en fazla gelişmiş ülkelerde değil, kapitalizmin, toplumun üretici gücünü geliştirmeyi becermiyeceği daha önce anlaşılan en geri kalmış ülkelerde ortaya çıktı. Bu rastgele değildi. Böylece hem bir yığın kalkınma meseleleri, hem de politik iktidarın sosyalistlere geçmesinden sonra geri kalmış ülkelerin karşılaştığı ek görevler ortaya çıkıyordu. Bundan, kapitalizmin de zayıf olduğu bu ülkelerde, sosyalist kesimin temeli olan ve devrim tarafından sosyalize edilen kesimin zayıf kalması sonucu doğdu. Büyük sermaye ile bankaların - ya da Rusya'daki gibi bütün sanayiin - sosyalizasyonu büyük köylü - küçük burjuva ve hatta küçük kapitalist denizinin ortasında küçük bir

sosyalist ada gibi kalakaldı. Yeni kurulmuş sosyalist kesimin durumu güçtü ve ekonomik hayatın bütünü üzerinde etkili olması beklenemezdi.

Üstelik, kapitalizm bu ülkelerde üretimi geliştirmek üzerine olan tarihî görevini yerine getirmediği için, devrim, zayıf üretim gücünün yarattığı elverişsiz koşullar altında başarılmıştı. Marks ve Engels sosyalist devrim üzerine yazı yazdıkları, Ondokuzuncu ve Yirminci Yüzyıl başlarında emekci hareketleri bu devrime zemin hazırladıkları zaman, bu devrimin önce üretim gücünün zaten geliştiği, çok gelişmiş kapitalist memleketlerde olacağı farzedilmişti. Devrimin görevi sadece, kapitalist gelişmenin belli bir aşamasında üretici güçlerin daha fazla büyümesine engel olur hale gelen kapitalist engellerin bertaraf edilerek sosyal değişmeyi sağlamaktan ibaret sanılıyordu. Oysa durum devrim olduğu zaman Rusya'da da, öteki ülkelerde de bambaşkaydı. Bu hal, devrimin karşısına, kapitalizmin tamamlamadığı görevler çıkartıyordu. Bu ülkelerde emekci devriminin tamamlayıcı bir kısmı olarak önce anti-feodalist tarımsal devrimlerin başarılması gerekliydi. Anti-feodal tarımsal devrimler, işçi - köylü ittifakından doğacak ve köylü kitlelerinin isteklerini tatmin edeceği gibi okonomik gereklilikte idi. Kapitalizmin bile gelişmesine engel olmuş, ondan da eski bir sistemin yarattığı bağları çözmek gerekliydi.

TARIMSAL devrimin anlamı buydu. Tarımsal devrimden hemen sonra, büyük ve orta sermayenin kamulaştırılmasıyla sosyalist bir kesim yaratmasıyla birlikte

iki temel sorun ortaya çıktı Sosyalist sanayileşme ile tarımın modernleştirilmesi.

Kapitalizm, eski kapitalist ülkelerin sanayileşmesini başarmıştı. Almanlar, İngilizler ya da Fransızlar yukardaki görevlerle karşılaşmamışlardır. Öyle ki, bunlar Rusya'da yeni iktidarın başta gelen sorunları olmuşlardır. Zafere ulaşmış ilk sosyalist devrim, daha önceden sosyalizmin değil kapitalizmin tarihî görevi olarak belirtilen görevlerle karşı karşıya geldi. Bu görevler arasında çok geri olan ve sanayileşmesi için modernleştirilmesi şart olan tarımın yenileştirilmesi meselesi vardı. Çünkü, sanayileşmenin sonucu olarak büyüyen tarımsal olmıyan nüfusun beslenmesi için, tarım gerekli üretimde bulunmazsa endüstrileşmenin başarıya ulaşması imkânsızdır. Piyasaya arzedilmek üzere tarımda üretim artışı, sanayileşme için vazgeçilmez bir unsurdur. Öte yandan, tarımı makina, teçhizat, gübre ve elektrik enerjisi ile donatan sanayi, tarımsal üretimin artması için şarttır.

Sanayileşme ile tarımın modernleştirilmesi sıkı sıkıya bağlıdır. Bunlar Sovyetler Birliği'nin ve bütün gelişmemiş ülkelerin karşılaştıkları ve belirli görevlerdir. Bu kesimde başlıca güçlük, gerekli araçların bulunmasıdır. Gerek sanayileşme, gerekse tarımın modernleştirilmesi, sermaye birikimini gerektirmektedir.

Üç birikme kaynağı vardır 1. Sosyalist kesimin kârlarından. Bu kesim ne denli genişlerse sanayileşme için o kadar çok birikme olur. Büyük sermaye ile bankaların kamulaştırılması. Eski kapitalist devlet teşekküllere elkonulması, sosyalist kesimin ilk temellerini

kurar ve bunların kârları birikmeye hizmet eder. Her yeni sosyalist teşebbüs yeni birikmeleri kolaylaştırır. 2. Başka çareler arasında, köylüleri mecburi teslimler şeklinde vergiye bağlamak. Tarımsal reformla toprağa kavuşan köylülerin, sanayileşmiye katkıda bulunmaları gerekir. 3. Vergiler, devlet tahvilleri gibi yollarla halkın birikime katılmasını sağlamak.

Sosyalist sanayileşme ile, makineleşme, elektrikleşme yoluyla tarımın modernleştirilmesi için sosyalist birikmenin üç ana kaynağı bunlardır.

Bununla ilgili özel bazı sorunlar ortaya çıkar. Sovyetler Birliğinde sosyalist sanayileşme, tarımda sosyalist kuruluşun çabukluğunu göstermiştir. Sanayileşmenin hızı piyasa için tarımsal üretimin çabuk olmasını gerektirmektedir. Bu koşullar altında en önemli ödev, tarımda üretimin genel olarak yükseltilmesi değil, piyasa için üretimin arttırılmasıdır. Emekci sınıfı beslemek için çok miktarda tarımsal üretimde bulunmak, sonuca etki edecek derecede önemlidir. Sovyetler Birliğinde tarımın hızla kollektifleştirilmesi birikmedeki payını artırmıştır. Tarımın kollektifleştirilmesi sebebiyle böylesine geniş bir ülkede dağınık tek tek çiftliklere göre, mecburi teslimatın toplanmasını kolaylaştırmıştır.

Sosyalist sanayileşmede tarımın kollektifleştirilmesinin rolü, halk komünlerinin kurulduğu ve geliştiği Çin'de daha keskin hatlarla belirmiştir. Başlangıç döneminde sanayiin ekonomik rolü ne derece az olursa, birikme o derece tarıma bağlı olur ve sosyalist kuruluş için tarımsal kollektifleştirmenin önemi o derece fazla olur. Sanayi geliştikçe sosyalist sanayileşmenin ana kay-

nağı olarak hizmeti artar ve kollektifleştirme önemini kaybeder.

GENEL olarak sosyalist kuruluş politikası ve özellikle sosyalist sanayileşme ve hızlı tarımsal modernleşme gibi ek ödevlerle karşı karşıya bulunan gelişmemiş ülke koşulları, millî ekonominin güdüm ve yönetiminde büyük derecede merkezileşmeyi gerektirir. Bu merkezileştirme, büyük ve orta sermayenin kamulaştırılması, geriye kalan kapitalist kesimin kontrolü, küçük mal üretimi kesiminin önderliğinin kapitalist kesimin etkisi altına düşmektense, sosyalist devletin elinde bulundurulması sosyalist dönüşümün tabiatı gereğidir.

Merkezî yönetim olmaksızın sosyalist kesimin öncü rolünü sağlamak, kapitalist kesimin devamlı bir muhalefet kaynağı haline gelerek küçük mal üretimi sektörünü etkisi altına almasını ve onu sosyalist kesimi ile sosyalist devlet iktidarı aleyhine harekete getirmesini önlemek mümkün değildir. Merkezî önderlik olmaksızın bütün kaynakların, millî ekonominin gelişmesini sağlıyacak seçilmiş yatırımlara yöneltilmesi mümkün olamaz.

Bütün sosyalist ülkeler az ya da çok merkezî bir lidercilik aşamasından ya geçmişlerdir, ya da geçmektedirler. Fakat daha sonraki dönemlerde, gene birçok sosyalist ülkelerde millî ekonominin bürokratik yönetimi, liderlikteki elastikiyet noksanlığı ve üretici kuvvetler üzerine konulan sınırlandırmalar bazı olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu sapmalar sonucu devletin ve ekonomik organların bazı kısımları kendi politikaları-

nı kendileri tespit eden devlet içinde devlet olup çıkmışlardır. Polonya ve Sovyetler Birliğindeki bu eğilimleri hep biliyoruz. Bu ülkelerde örneğin güvenlik organları kendilerini partinin ve devletin üzerinde görmiye başlamışlardır.

Bu koşullar altında, fazla merkezileşmekten vazgeçme, devlet, parti ve ekonomik organlarda demokratik kontrolü kurma gereğini yaratan yeni meseleler ortaya çıkmıştır. Kooperatiflerin, tarımsal kuruluşların bağımsızlığı, atölyelerde sosyal kontrol organları olarak işçi sendikalarının faaliyete geçirilmesi için işçi konseyleri, ya da başka biçimlerde işçilerin yönetimi doğrudan doğruya kendileri yürütmeleri gereği de çözülmesi icabeden bir problem olarak belirir. Bunlardan başka, büyük ölçüde işçilere, mahallî idarelere, işçi sendikalarına dayanan ve millî ekonominin öncülük ve yönetimini daha az merkezî bir biçime sokmak için uygun bir yol bulunması gerekir. Bu her ülkede çeşitli şekillerde olmuştur. Fakat millî ekonominin yönetiminin demokratik hale getirilmesine Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslavakya dahil her ülkede rastlanmıştır. Bu eğilim Çin'de bile ortaya çıkmıştır.

Sosyalist ekonominin yeni biçimlerde örgütlenmesi başlamış bulunmaktadır. Sosyalist ekonominin örgütlenme biçimleri, bir defa da ve sonuna kadar sürecek şekilde kurulmaz. Sonuna kadar sürmek üzere kurulan, sosyalist ekonominin toplumsal muhtevasıdır. Yani ana üretim araçlarının sosyal mülkiyeti, toplumun bir sınıfı ya da kesiminin çıkarını değil, bütünüyle toplumun ihtiyaçlarını karşılama amacı gibi sosyal muhte-

va her zaman aynıdır. Yalnız örgütlenme biçimleri değişir. Bunlar sosyalist ekonominin gelişmesiyle değişir, tarihî koşullara bağlı olarak her ülkede farklı durumlar alır. Şöyle bir ifadede bulunmak mümkündür Sosyalist üretim ilişkileri, sosyalist toplumun üretici kuvvetlerinin büyümesiyle aynı zamanda yeni örgütlenme biçimlerine girerler.

Sosyalist ekonominin idarî üst yapısı ile gelişme yönü de daima değişir. Elastikiyetten yoksun ve fazla merkezî idarî sistemde bozulmalar, üretim güçlerinin gelişmesinin belli bir safhasında başlar. Eski idarî metodlardan ayrılma da bu üretme güçlerinin büyümesine bağlıdır. Ekonomi ne kadar gelişirse, merkezî bir şekilde idaresi o derece güçleşir. İnisyatif kısıldıkça merkezciliğin iyiliklerinden çok mahzurları ortaya çıkar.

Üretim gücünün büyümesi ve bir de teşebbüslerin adedi ve çeşitleri, kuruluş modeli üzerinde yapılacak değişikliği tayin eden faktörlerdir. Burada yapılacak şey, şüphesiz örgütlenme biçimlerinin, üretim güçlerinin büyümesine uygun hale getirilmesidir. Canlı bir yapı olarak sosyalizm devamlı olarak gelişir ve kendini yeni koşullara uydurur. Sosyalist üretim ilişkilerinin örgütlenmesinde bir uyma süresi olduğu gibi, ekonomik tabanın örgütlenme ve idarî biçimlerinde de üretim kuvvetlerine uygun düşecek daimi bir değişme vardır.

Bu değişiklikler sosyalizmin bir sosyal sistem olarak şekillenmesine ve olgunlaşmasına kanıt teşkil eder. Liderlik ile idarenin yüksek derecede merkezileştirildi-

ği biçimler daha önceki dönemlere aittir. Bu biçimler, bu dönemin gereklerinden doğup gelişmiş olup, ekonomik kanunlardan ziyade, ekonomik olmıyan zorunluluklarla doğar ve politika ve propaganda özelliklerini taşır. Bu, yeni sosyalist ekonominin, kapitalizmden kendiliğinden doğmadığı, aksine sosyalist devletin bilinçli ve plânlı olarak yaratıldığı dönemin tipik özelliğidir.

Politik devrim, toplumsal ve ekonomik yapının sosyalist bir devlet dönüşümüne yol açar. Emekci iktidar, sosyal ekonomik yapının dönüşümünü etkiliyen hareket ettirici güçtür. Bu şu anlama gelir ki, dönüşüm büyük ölçüde ekonomik olmıyan yollardan, yani sermayenin kamulaştırılması, tarım reformu gibi yollardan başarılır. Fakat sosyalist devlet aynı zamanda işçi sınıfının bilinçlenmesini örgütler, düzene sokar ve bir dizi ekonomik olmıyan, kanunî, idarî ve propağanda araçlarına başvurur. Geçiş döneminde bu tedbirler, daima kendini belli eder. Bu tedbirler, sosyalist sanayileşme ve tarımın modernleştirilmesi gibi ödevlerle karşı karşıya bulunan gelişmemiş ülkeler için daha büyük bir önem taşır.

Yeni sosyalist toplumun olgunlaşmasıyla bu metodlar da önemini kaybeder. Zaman gelir ki bunlar, ekonominin akılcı özelliğini gölgeler hale gelebilirler. Bugün bütün dünyada görülen değişmeleri bu yönden değerlendirmek gerekir. Sosyalist ekonomide yeni liderlik ve idarî usullerin aranması, ekonomik olmıyan mülâhazalardan çok, sosyalist ekonominin iç kuvvetlerine dayanan yeni 'modellerin' denenmesi hep aynı amaçla yapılmaktadır. Çeşitli gelişme aşamasında bu-

lunan her ülkede bu durum farklı olarak yürümekte ise de, tutulan yön esas olarak aynıdır. Yeni sosyalist yapı yerleştikçe ekonomik olmıyan devlet tedbirlerine olan ihtiyaç azalır ve sosyalist kuruluş kendi ayakları üzerinde yürümeye başlıyarak ekonomik kanunlara dayanmıya başlar.

Bu konuyu özetlemek gerekirse şunları söylemek mümkündür **Sosyalist ekonominin liderliği ve yönetim araçları olarak ekonomik olmıyan tedbirler lüzumsuz hale geldiği ve ekonomi 'hazır' duruma geçerek - millî ekonominin liderlerince bilinçli olarak tespit olunan hedeflerin gerçekleştirilmesi için bilimsel olarak kullanılan - kendi ekonomik kanunlarının işlemesine dayandığı anda geçiş dönemi sona ermiş demektir.**

Bu durumda geçiş döneminin sonu; devrimci devletin ekonomik olmıyan tedbirlerle, eski üretim ilişkilerini tasfiye ettiği, sosyalist üretim ilişkilerini kurduğu, ekonomiyi bu ilişkiler esasına göre örgütlediği sosyalist kuruluş döneminin sona erdiği nokta olmaktadır.

Bütün bunların ne zaman olabileceğini kestirmek güçtür. Zira bu tedrici ve uzun süren bir oluşmadır. Bu oluşum, ana üretim araçlarının sosyalist mülkiyetinin hiç değilse sosyalist üretim ilişkilerinden çıkan ekonomik kanunların işliyebileceği derecede sağlamlaştırılmasını ve şümullendirilmesini gerektirmektedir. Halâ sosyalist olmıyan üretim ilişkileri varsa, bunların sosyalist ekonominin bünyesinde eritilmesi tamamen ekonomik yollardan yapılabilir.

Burada, sosyalist ekonominin biçimlendirilmesi sürecinde küçük mal üreten kesimin kaderi sorunu or-

taya çıkar.

Sovyteler Birliğinde bu kesimin sosyalizme dönüşümü süreci istisnai bir hızla olmuştur. Kapitalist kesim Sivil Savaş sırasında tasfiye edilmiş ve hızlı bir kollektifleştirmeye gidilmiştir.

Sosyalizmin kurulması görüş açısından tarım sorununu henüz kökünden çözemediğimiz Polonya'da bu meseleyi halletmek daha güçtür. Sovyetler Birliğindeki özel koşullar küçük mal üretimi kesimi de dahil bütün sosyalist olmıyan kuruluşların hızla tasfiyesini gerektirmişti. Bu gerçek, hem ekonomik hem de politik faktörlerden ileri gelmişti

Sovyetler Birliğinde o zaman hüküm süren koşulların dışında, küçük mal ekonomisinin hızla dönüşümü için bir sebep yoktur. Sosyalist kesimin kuvvetli olduğu ve başlangıcından beri millî ekonomide hâkim durumda bulunduğu yerlerde böyle bir aceleye lüzum yoktur. Sanayiin ekonomideki ağırlığı başlangıçta ne derece fazlaysa, birikme için oynadığı rol o derece büyük olur. Sanayileşme başlangıçtan beri büyük ölçüde hızla gelişen sosyalist sanayiin yarattığı iç birikmeye dayanır. Oysa tarım, sanayideki gelişmenin sonucu olarak, sosyalist ekonominin uyduluğuna yavaş yavaş girer. Başlangıçtan beri sosyalist kesimin millî ekonomide hâkim durumu, küçük eşya ekonomisinin, düşmanın sosyal ve politik kuvvetinin destek noktası olma tehlikesini zayıflatır. Bu durumda, normal üretim sürecinin kontrol edilmemesi, işçilerin köylü ve genellikle küçük burjuvazi ile dostluğunun zayıflatılmaması tedbirleri önemli bir rol oynıyabilir. Devrim sırasında,

Sovyetler Birliği ile Polonya arasında bu konuda büyük bir fark ortaya çıkmıştır.

Öbür ülkelerde bu sorun, farklı olarak ortaya konulmuş olabilir. Palmiro Togliatti, son parti kongresinde, küçük eşya üretiminin ne zaman ortadan kalkacağını kestirmenin güç olduğunu belirtmişti. Çünkü İtalya'nın sosyalizm yolu, şehir ve köyün orta katlarıyla dostluğa dayanıyor. Halk iradesi, bu kesimleri sosyalist üretime geçişe zorlama politikası uygulansa, küçük imalâtçıların, el sanatlarının ya da halâ mevcut özel ticaret teşebbüslerinin kooperatifler kurmayı arzu edecekleri ya da özel teşebbüs olarak kalmayı tercih edip etmiyecekleri, henüz karşılığı verilmemiş bir sorudur.

Küçük eşya üretimi kesiminin kapitalizm altında olduğu gibi, sosyalist ekonominin de devamlı bir parçası olarak kalıp kalmıyacağı sorusu sorulabilir. Buna pek az ihtimal vardır. Küçük mal üretim sistemi, kapitalizm altında proleterleşmeye karşı bir savunma, bir sığınak teşkil ettiği için devamlı olmuştur. Sosyalizm altında bu sebep ortadan kalkmış oluyor. Sosyalist ekonomi büyüyüp giderken, küçük eşya üretimi üzerinde ısrar etmek gitgide daha az kârlı olacak ve örneğin kooperatifler yoluyla sosyalist ekonomiye bağlanmak, aksine bu kârı gün geçtikçe artıracaktır.

Sosyalist devletin elinde ekonomiyi yönetmek için etkili araçlar vardır. Küçük eşya üretimi unsurları uzun süre devam ederse, bunlar sosyalizmin kuruluşuna zarar vermiyeceklerdir. Ülkenin ekonomik kalkınması üzerinde, millî ekonomide hâkim durumda olan sosyalist kesim, kesin bir rol oynar. Er - geç köylü ve öbür kü-

çük burjuva elemanların sosyalist ekonomiye bağlanmalarının kendi faydalarına olacağı sonucunu çıkarmaları tabiidir. Yalnız bunun ne zaman olacağını kestirmek güçtür.

Sovyetler Birliğinde olduğu gibi, bazı hallerde sosyalist sanayileşmenin sonuçlarıyla ilgili olarak tarımın kitle halinde kollektifleştirileceği tarihleri önceden tespit etmek mümkündür. Öbür bazı hallerde ise, - örneğin İtalya'nın durumu öyle görünüyor - dönüşüm çok yavaş ve azar azar olabilir. Önemli olan husus şudur ki, belli bir dönem için sosyalist kesim ekseriya bütün ekonomiyi içine alır, oysa küçük eşya üretimi herhangi bir sosyal, politik, ekonomik önemli rolü olmıyan yaşama çabası içinde bir kesim olarak kalır.

Sosyalist ekonomi yavaş yavaş aşağıdaki şekilde olgunlaşır Geçiş dönemi (yani sosyalizmin kuruluş dönemi), ekonomik olmıyan tedbirlerden kurtulup kendi ekonomik kanunlarının işlemesine dayandıkça ve bir de halâ mevcut sosyalist olmıyan üretim ilişkileri ortadan kalktıkça sona erer.

DÖRT

EKONOMİK ARAŞTIRMADA İDEOLOJİ VE EĞİLİMLER

SOSYAL bilimler ile insan bilimlerindeki araştırma eğilimleri üzerine bir rapor hazırlama zamanı artık gelmiştir. Gerçekde böyle bir rapor, insan bilimlerinde sosyal bilimlere göre daha kolay hazırlanabilir. Dil bilimleri, doğu üzerine incelemeler, tarihsel araştırmanın çeşitli alanları, mantık ve metedoloji gibi felsefenin bazı bölümlerinde, böyle bir raporun hazırlanması için malzeme olabilecek yeter nesnel yöntemler ve sonuçlar vardır. Gene de ben burada yalnız sosyal bilimlerdeki araştırma sorunlarını tartışmakla yetineceğim. İki nedenle böyle yapacağım: Önce kendimi insan bilimleri üzerinde söz söyliyecek yeterlikte bulmuyorum;

sonra da sorun bana sosyal bilimlerde daha karmaşık gibi görünüyor.

Sosyal bilimlerdeki araştırma durumları ile eğilimlerinin karşılaştırmalı bir incelemesi, önce çeşitli sosyal bilimlerin toplumsal koşullarının, toplumsal görevlerinin ve ideolojik temellerinin incelenmesiyle başlamalıdır. Bütün sosyal bilimler bir yoldan, modern toplumlarda toplumsal bilinci biçimlendiren ana ideolojik eğilimlerle bağlı durumdadır. Örneğin ekonomi bilimi, onsekizinci yüzyılın sonuyla ondokuzuncu yüzyılın başındaki büyük ideolojik, sosyal ve politik tartışmalarla bağlı olarak doğup gelişmiştir. Daha da gelişmesi benzer etkenlerle sıkı sıkıya bağlıdır.

Ekonomi biliminin gelişmesinde, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki tarihsel tartışma büyük bir etken olmuştur ve bu etkisini bu gün de sürdürmektedir. Bu tartışma hem araştırılan sorunlara, hem de ekonomik sorunların ortaya çıktığı geniş toplumsal ve kültürel çevreye bir biçim vermiştir. Sosyoloji, hukuk, hatta antropoloji için bile aynı sav geçerlidir.

İdeolojik temel sorunu, bilimin pratik göreviyle ilgilidir. Sosyal bilimler hiç kuşkusuz toplumsal bilinci biçimlendirmede bir araç olarak iş görürler ve böylece önemli ideolojik görevleri yürütürler. Bu, sosyal bilimlerin, sık sık sosyal sistemlerin ya da hareketlerin bir yardakcısı durumuna düşürülmesine de yol açmıştır. Ekonomi politiğin her döneminde, her okulunda buna rastlanır

Gene de, hemen başlangıçtan beri sosyal bilimlerin gelişmesinde başka bir özellik daha göze çarpar :

Toplumsal oluşumun etkili olarak kontrolüne bilimsel bir temel sağlamak. İdeolojik etkiler, sosyal bilimlerin her zaman yardakcı durumuna düşmelerine yol açmaz. Bazı koşullar altında bunlar gerçek nesnel araştırmalarda itici bir güç olabilir. Toplumsal adalet, ilerleme ve refah istekleri genellikle bilimsel araştırmaları teşvik eder.

Bu yönden, bilimlerin geliştiği toplumsal koşulları belirtmek önemlidir. Araştırma ve öğretim kurumları nasıl örgütlenmiştir? Devletle, özel ekonomik gruplarla, dinî kuruluşlarla v.b. ilişkisi nedir? Özellikle, bilimsel araştırma ve öğretimin malî kaynakları kimin idaresi altındadır? Bilim işçileri hangi sosyal sınıflardan ve katlardan devşirilmektedir? Sosyal bilimlerdeki araştırıcı ve öğreticilerin meslekî hayatlarını hangi ekonomik ve sosyal etkiler şekillendirmektedir?

En sonunda da sosyal bilimlerin dolaysız pratik görevleri gözden geçirilmelidir. Yukarıda sadece toplumsal bilincin biçimlendirilmesindeki yerine işaret ettik. Sosyal bilimlerin sonuçları çeşitli toplumsal hareketleri, politik partileri ve toplumun ekonomik örgütlerinin çeşitli biçimlerini desteklemekte kullanılmıştır. Fakat önemi gitgide artan asıl sorun, toplumsal oluşumun idaresinde bir araç olarak sosyal bilimlerin oynadığı roldür.

Öyle görünüyor ki, bu alanda, sosyalist toplum ile klâsik kapitalizm koşulları altındaki toplumlarda sosyal bilimlerin oynadığı roller arasında temelli bir ayrım vardır. Sosyalist toplumda ekonomik gelişme plânlıdır. Ekonomi bilimi, bu plânlamanın başlıca araç-

larından birisidir. Ekonominin konusuyla yöntemi gitgide bu göreve uygun hale getirilmektedir. Sosyalist plânlamada ekonomik yön, tek taraflı olarak egemen olup çeşitli sosyolojik olayların rolleri yavaş yavaş tanınmakta, kabullenilmekte ise de, bu sözlerimiz sosyoloji başta gelmek üzere diğer sosyal bilimler için de doğrudur Bu tek taraflılığın eğitim bilimi ve uygulaması alanlarında da varolduğunu söyliyemeyiz. Çünkü bugün sosyalist ülkelerde eşi görülmemiş bir plânlı eğitim ve kültür devrimi yürütülmektedir.

Klâsik kapitalizm koşulları altında sosyal bilimler sadece, kendiliğinden, kontrolsüz sosyal oluşumların bir seyircisi, gözlemcisi durumunda bırakılmıştı. Ekonomide bu «bırakınız yapsın» politik felsefesinin bir sonucuydu. Bu koşullar altında, yukarıda sözü edilen ideoloji yardakcılığı ve kendiliğinden sosyal oluşumun akla uygunluğunu ispatlama dejenerasyonu ortaya çıktı. Buna karşılık radikal toplumsal hareketler bu şekildeki kötüye kullanmayı göz önüne sermek amacıyla, toplumsal reform ya da devrim gereğini ispatlamak üzere bilimsel kanıtlara, tartışmalara baş vurdular. Ekonomi biliminin para ve kredi sisteminin yönetimi, gümrük politikası gibi ekonomik oluşumların pratik kontrolları ile, doğrudan doğruya ilgili bazı kolları bunun dışındaydı. Bu ekonomik oluşumlar klâsik kapitalizmde bile «bırakınız yapsın» kurallarına tâbi değildi.

Çağdaş kapitalizmde gene de büyük şirketlerin genişlemesi, devletin faal ekonomik rolü, savaş ve silâhlanma ekonomisinin gerekleri gitgide artan bir şekilde bilinçli plânlama ve kontrol elemanlarının ortaya

çıkmasına sebep oldu. Bazı ülkelerde, bu gerek, millî ekonominin bir nevi genel plâna bağlanmasına yol açtı. Bu durum, başta ekonomi bilimi olmak üzere sosyal bilimlere, sosyalist toplumlara benzer pratik görevler yükledi.

Bununla beraber, bu plânlama ve güdüm demokrat millî kuruluşlarca yapılmayıp, özel ekonomik çıkarlarca ya da onların etkisi altında yapıldığından, genel kamu yararı ile çatışma halinde bulunan özel çıkarların (tekelci büyük sermaye gibi) gelişmesi yolunda bilimsel bilgisini kullanma durumu, sosyal bilim adamlarının vicdanlarında önemli bir sorumluluk duygusu uyandırabilir. Aynı şeyleri, sosyoloji hukuk ve antropoloji için de söyliyebiliriz. Örneğin antropoloji, geri kalmış halkların geliştirilmesi için kullanılabileceği gibi, sömürgeci ya da yeni sömürgeci politikaların aracı olarak da kullanılabilir.

Plânlama - ekonomik, sosyolojik ya da antropolojik plânlama - özellikle yakın zamana kadar sömürge ya da yarı sömürge durumunda bulunan, gelişmekte olan ülkeler için büyük bir önem taşır. Bu gibi ülkelerde ekonomi ile öbür sosyal bilimlerin rolü sosyalist ülkelerdekine benzer bir hale gelmiştir. Bu ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme de, plânlamanın bilimsel bir âlet olmasından ileri gelmektedir.

BU düşüncelerin ışığı altında sosyal bilimlerde ana araştırma eğilimleri üzerinde bir inceleme yapılabilir. Ben burada ekonomi bilimi alanında böyle bir incelemenin başlıca noktalarını ana çizgileriyle ortaya koy-

makla yetineceğim.

Ekonomik politikte belirli bir özellik, sosyal kontrolün bir aracı olarak bu bilimin gitgide artan rolüdür. Kapitalist koşullar altında böyle bir eğilimin çıkış noktası, Birinci Dünya Savaşından hemen sonra gelişen iş devrelerinin incelenmesi ve kontrolüne karşı uyanan ilgi ile daha sonraları kitle halinde işsizlik ve tam istihdam politikası problemleridir. Bu sonuncu sebep, önce İsveç'de ve daha sonra John Maynard Keynes'in eserlerinde ifadesini bulan yeni ekonomi teorilerinin gelişmesiyle ve onun başlattığı ekonomik düşüncenin yönüyle bağlı durumdadır. Diğer bir paralel gelişme çizgisi refah ekonomileri ismi altına giren, kaynakların optimal kullanılmasıyla ilgili incelemelerdir. Bu incelemeler geniş ölçüde, sosyalist ülkelerde geliştirilen ekonomik plânlama koşulları altındaki özellikleri taşımaktadır.

Sosyalist ülkelerde iki sorun en önde gelmektedir: Ekonomik kalkınma sorunu ve ekonomik plânlama sorunu. Her ikisi de ekonomi politiğin yeni bir dalının doğmasına yol açmıştır Sosyalist ekonomi politik. Bu kolda, ekonomik plânlama bilimi temel önemi taşıyan bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu bilimin inceleme alanı ekonomik plânların iç tutarlılık ve azamî verimlilik koşullarının tesbitidir. Âzami verimlilik, plânı kapitalist ülkelerde geliştirilen refah ekonomileriyle bir noktada birleştirir. Sosyalist ekonomiyi yönetme, sosyalist ekonomi politiğin önemli bir kolu haline gelmektedir. Bu dal, millî ekonomi plânlarının yeterli şekilde uygulanması için en uygun örgütlenme şeklini ve

plân hedeflerinin gerçekleştirilmesinde grupların ve bireylerin işbirliğini, elbirliğini sağlıyan moral ve ekonomik teşviklerin harekete getirilmesiyle ilgilidir.

Kapitalist ülkelerde sosyal oluşumun kontrolüne olan ilginin artmasıyla çok daha zayıfı olmakla beraber bazı benzer gelişmeler olmaktadır. Bu kısmen sosyalist ülkelerdeki eğilime paralel olarak kısmen de bu ülkelerdeki gelişmenin etkisi altında ortaya çıkmaktadır. Plânlamaya karşı gittikçe artan ilgi, millî muhasebe ve üretim analizleri gibi kollardaki incelemelerin derinleşmesiyle, bu anlamda kıymetlendirilmelidir. Bu alanlarda kapitalist ve sosyalist ülkelerde yapılan araştırmalar arasındaki karşılıklı etki hızla artmaktadır. Göze çarpan diğer bir alan da, Marksist düşüncenin ilhamıyla sosyalist ülkelerde geliştirilenlere benziyen sorunları ele alan ve ekonomik büyüme denilen bir inceleme kolunun ortaya çıkmasıdır. Bu yeni kolda, ekonomik büyüme koşulları ile bu amaca varmak için araç olarak kullanılacak ekonomik plânlama da dahil, bu büyümeyi hızlandıracak yollar incelenmektedir.

Ekonomik plânlama bilimi ile bağlı olarak ekonomik büyüme bu günlerde yeni gelişmekte olan ülkelerde özel bir ilgiyle karşılanmaktadır. Bu bilimler gelişmekte olan ülkelerde önemli pratik bir konu olmaktadır.

HENÜZ geliştirilmemiş olan bazı araştırma konuları üzerinde tahminde bulunabilir zannediyorum. Uluslararası işbirliği ekonomisi böyle bir konu olabilir. Uluslararası klâsik ekonomi teorisi bunun bir müjdecisi sa-

yılabilir. Öyle görünüyor ki bu konuda asıl gerek, farklı sosyal - ekonomik sistemlerle yönetilen ülkeler başta gelmek üzere uluslararası ekonomik işbirliğinin plânlanması; dünyanın geri kalmış bölgelerinde ekonomik kalkınmanın elbirliğiyle yürütülmesi; atom enerjisi, fezanın fethi gibi uluslararası ortak bilimsel ve teknik projelerdir.

Ekonomik incelemeler alanındaki bu ana gelişmeler bazı yardımcı disiplinlerde gelişmelere yol açmış ve bilimsel incelemenin diğer bazı kollarında bilimsel araçlar kullanılmasını arttırmıştır. Bu kollar matematik istatistik başta gelmek üzere matematik ve kibernetiktir. Ekonomik araştırma metodolojisinin matematikleştirilmesi önemi gitgide artan bir faktördür. Ekonomik plânlama ve yönetimin kibernetikleştirilmesi de öyle. Bunun sonucu bazı ekonomik kurumların kurulması üzerinde etkili olacaktır. Bu ekonometri ve programlama kuramı gibi yeni yardımcı disiplinlerde kendini göstermektedir. Ekonomik araştırma gereği, oyun kuramı, usa uygun karar, verme kuramı gibi yeni matematik kollarının gelişmesini sağlamıştır.

Ekonomik araştırma ve metodolojideki bu gelişme çizgileri, mantık, bilimlerin metodolojisi ve praksiyoloji gibi kollar önde gelmek üzere felsefede bazı yeni gelişmeleri gerektirmiştir. Ayrıca bu yeni gelişme çizgilerinin sosyoloji, psikoloji, eğitim, hukuk ve özellikle yeni gelişen ülkelerde antropoloji ile yakın bağları vardır.

Burada ben sadece ekonomi bilimindeki gelişme çizgisini belirttim. Sosyoloji başta diğer sosyal bilimler

için de benzer gelişme çizgilerini göstermek zor olmıyacaktır. Şehir plânlaması, konut politikası, sanayileşme ve şehirleşmenin sosyal, kültürel sunuçları, halk sağlığı sorunları, ekonomi ile sosyoloji araştırmaları arasında dolaysız bir işbirliği alanı yaratmaktadır. Eğitim gibi diğer sosyal bilimlerle de işbirliği yapılması için aynı şeyler söylenebilir. Sosyal bilimler ile teknoloji arasındaki yakın işbirliği gereği ayrıca belirtilmelidir. Otomasyonun ekonomik ve sosyal etkileri, tamamen ayrı kültür yapısındaki az gelişmiş ülkelerde modern teknolojinin yarattığı sosyal ve kültürel sonuçlar örnek olarak gösterilebilir.

4 lira